

60 YIL SONRA ABD ARŞİVLERİNDEKİ CENEVRE GÖRÜŞMELERİ BELGELERİNE YENİDEN BAKMAK

LOOKING AGAIN TO THE GENEVA TALKS DOCUMENTS IN THE US ARCHIVES AFTER 60 YEARS

Yrd. Doç. Dr. İlksoy Aslım
Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ilksoy.aslim@cyprus.bau.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7445-6359

Gönderim 26 Kasım 2023 – Kabul 9 Şubat 2024
Received 26 November 2023 – Accepted 9 February 2024

Öz: 1960'lar dünyada Soğuk Savaş'ın daha da şiddetlendiği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) Çevreleme Politikasının doruğa çıktığı yıllar olmuştur. Moskova Mısır üzerinden Doğu Akdeniz'e girmiş ve ABD açısından yaşamsal çıkarlarını ve tehdit etmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken 1960'ta bir NATO planı çerçevesinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti 1963 yılı sonunda iki kurucu toplum olan Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle savaş alanına dönmüştür. Kıbrıs'taki çatışmalar Ada'nın iki garantörü olan Türkiye ve Yunanistan'ı da çatışma içine çekme olasılığını güçlendirmiştir. Başında beri Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı politikasını güden eski SSCB'nin Kıbrıs sorununa dahil olması ABD için kabul edilemez bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Washington'un bakış açısına göre, NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs için çatışması ittifakın Güneydoğu kanadının çöküşü anlamına gelecek ve eski SSCB bundan yararlanmış olacaktır. Zaten Kıbrıs'taki komünist AKEL partisinin varlığı yeterince sorun yaratmıştı. ABD'ye göre, eski SSCB ile flört eden Bağlantısızlar Hareketi üyesi Kıbrıs'ın Moskova'nın etki alanına girmesi engellenmeliydi. Bu nedenle ABD 1964 yılı boyunca Kıbrıs'ın ABD nüfuz alanı içinde kalması için politikalarını yeniden şekillendirmiştir. ABD ilk kez Kıbrıs sorununa daha öncesinden farklı olarak doğrudan dahil olmuştur. Bu süreçte Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmak için girişimlerde bulunmuştur. ABD bir yandan Ankara'nın Kıbrıs'a askeri müdahale bulunmasını engellemeye bir yandan da Kıbrıs cumhurbaşkanı Makarios'u Yunanistan aracılığıyla kontrol etmeye çalışmıştır. ABD, Cenevre'de Kıbrıs'ın bir sorun olarak kalmasını engellemek için adanın Taksim/Enosis planını NATO çözümü olarak Türkiye ve Yunanistan'a tartışmıştır. Makarios da Cenevre görüşmeleri devam ederken Ada'da Kıbrıslı Türklere yönelik saldırıların yoğunlaştırmıştır. Saldırıların yoğunlaşması Cenevre görüşmelerinin çöküşünü hedeflemiştir. ABD'nin taraflara sunduğu Acheson Planı anlatılacak bazı nedenlerden dolayı başarısız olmuştur. Ancak Acheson Planı'nın bazı prensipleri 1974'te hem Yunanistan hem de Türkiye tarafından uygulanmıştır. Yunanistan özellikle darbe sırasında Türkiye de askeri harekât süresince Acheson Planı'ndaki yöntemlerini kullanmışlardır. Bu çalışma Acheson Planı'nın 1964'teki başarısızlığına rağmen 1974'te Yunanistan ve Türkiye'nin politikalarını şekillendirmede önemli bir referans kaynağı olduğunu savunacak ve Yunanistan'ın Makarios'a yönelik darbesinin ve Türkiye'nin askeri müdahalesinin Acheson Planı'yla uyumlu olduğunu göstermeye çalışacaktır

Anahtar Kelimeler: ABD, 1964 Cenevre Görüşmeleri, Acheson Planı, Makarios, Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan.

Abstract: The 1960s were the years when the Cold War intensified in the world and Containment Policy of the United States (USA) against the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR) reached its peak. Moscow entered to the Eastern Mediterranean through

Egypt and began to threaten the vital interests of the USA. While all these developments were taking place, the Republic of Cyprus, which was established within the framework of a NATO plan in 1960, turned into a war zone at the end of 1963 due to disagreements between the two founding communities, Greek Cypriots and Turkish Cypriots. The conflicts in Cyprus have strengthened the possibility of drawing Turkey and Greece, the two guarantors of the island, into conflict. The involvement of the former USSR in the Cyprus problem, which had pursued the policy of independence of the Republic of Cyprus from the very beginning, was considered an unacceptable development for the USA. From Washington's perspective, the conflict between NATO members Turkey and Greece over Cyprus would mean the collapse of the Southeastern wing of the alliance, and the former USSR would benefit from this. The existence of the communist AKEL party in Cyprus had already created enough problems. According to the USA, Cyprus, a member of the Non-Aligned Movement that flirted with the former USSR, should have been prevented from falling into Moscow's sphere of influence. For this reason, the USA reshaped its policies throughout 1964 to keep Cyprus within the US sphere of influence. Unlike before, for the first time the USA was directly involved in the Cyprus problem. During this process, Türkiye attempted to intervene militarily in Cyprus. On the one hand, the USA tried to prevent Ankara from military intervention in Cyprus, and on the other hand, it tried to control the Cyprus president Makarios through Greece. In order to prevent Cyprus from remaining a problem in Geneva, the USA had Turkey and Greece discuss the partition plan of Cyprus as a NATO solution. Makarios also intensified his attacks against Turkish Cypriots on the island while the Geneva talks were continuing. The Acheson Plan presented by the USA to the parties failed for some reasons. However, some principles of the Acheson Plan were implemented by both Greece and Türkiye in 1974. Greece, during the coup, and Turkey during the military operation used the methods in the Acheson Plan. This study will argue that the Acheson Plan, despite its failure in 1964, was an important reference source in shaping the policies of Greece and Turkey in 1974, and will try to show that Greece's coup against Makarios and Turkey's military intervention were compatible with the Acheson Plan.

Keywords: USA, 1964 Geneva Talks, Acheson Plan, Makarios, Cyprus, Türkiye and Greece.

1. GİRİŞ

Osmanlı egemenliğinin sona erdiği 1878 yılında, Kıbrıs'ta çoğunluk olan Ortodoks-Hristiyan Rumlar'la birlikte dörtte bir oranında Müslüman-Türk nüfus yaşamaktaydı (Kyriakides, 1968: 6). Osmanlı'nın Kıbrıs'tan ayrılmasından sonra Kıbrıslı Rumlar Ada'yı Yunanistan'a bağlanmaya çalışmışlardır. Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirme hareketi olan Enosis Ada'da yayılırken, Birleşik Krallık'ın ilgisi tamamen stratejik düzeydedir. Londra bu bağlamda Kıbrıs'ın mutlaka sahip olunması gereken bir toprak parçası olduğunu düşünmüştür (Attalides, 1979: 3). Birleşik Krallık'ın katkısına muhtaç olan Yunanistan'daki hükümetler ise 1950'ye kadar Enosis'i açık bir şekilde desteklememişlerdir (Markides, 1977: 190). Başpiskopos Makarios, Haziran 1953'te Kıbrıslı Rumlar'ın anavatanı olarak Yunanistan'ın BM'ye başvurmasını talep etmiştir (Panteli, 1984: 203). Ancak Yunanistan 1954 yılına kadar Makarios'un Kıbrıs sorununu BM'ye taşıma önerisini reddetmiştir. Papagos, Birleşik Krallık'a yönelik girişiminin sonuçsuz kalması nedeniyle 23 Mart 1954'te Kıbrıs sorununu BM gündemine taşıyacağını açıklamıştır (Stefanidis, 1999: 55). Bitsios'un belirttiği gibi Kıbrıs sorunu tam bir çıkmaza girmiştir (Bitsios, 1975: 24).

ABD, Yunanistan'ın BM'ye yapmayı planladığı girişimin engellenebileceğini düşünmüş ancak konunun BM'ye taşınacağı anlaşılınca politikasını değiştirmiş ve Yunanistan'a baskı yapmaya başlamıştır. Stefanides'in vurguladığı gibi ABD, Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı desteklememiş ve sorunun BM'de tartışılmasını engellemek için elinden geleni yapmıştır (Stefanidis, 1999: 195-199).

1 Nisan 1955'te EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü) Birleşik Krallık'ın Koloni yönetimine karşı silahlı direniş başlatmıştır (Kızılyürek, 2007). EOKA'nın silahlı direnişi 1959'da sona ermiş ve Enosis gibi Kıbrıslı Türkler'in talep ettiği Taksim politikaları da başarılı olamamış ve Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

1954 yılından önce ABD Ada'yla ilgili bir sorunu Birleşik Krallık'ın ilgi alanında görmüştür. ABD için önemli olan sorunun NATO'da barışçı yollarla çözülmesidir çünkü Soğuk Savaş'ta döneminde SSCB'yle olan mücadele bunu gerektirmiştir. ABD Yunanistan'a yaptığı uyarıyla "Birleşik Krallık ve Türkiye'yi provoke" edip NATO'yu tehlikeye düşürmemesini istemiştir çünkü ittifak üyesi Yunanistan ve Birleşik Krallık arasındaki bir sorun komünist dünyaya karşı oluşturulan birleşik cepheyi çökertebilirdi. ABD ayrıca Ankara'nın ilgisini Kıbrıs'tan uzak tutacak bir politikanın takip edilmesini önermiştir. ABD, Kıbrıs'ı NATO'nun bütünlüğünü tehdit edebilecek bir sorun olarak değerlendirmiş ve öncelikle Türkiye'nin, Yunanistan'a karşı bir taraf olarak konumlanmasını engellemeye çalışmıştır (Stefanidis, 1999: 191-197).

Sorun yaşanmaya devam ederken ABD'in Lefkoşa Konsolosu Belcher ile Kıbrıs hükümetinin bazı üyeleri 1957'te çözüme yönelik çeşitli önerileri tartışmışlardır. Bu grup, hazırlanan ABD planları çerçevesinde Kıbrıs'a "garanti edilmiş bağımsızlık" (guaranteed independence) önermiştir (NARA 1). Anlaşma için ilk sinyal Atina'dan gelmiş ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averof-Tozzizza, "garanti edilmiş bağımsızlık" seçeneğini ABD'ye önermiştir (FRUS 1). Büyük ölçüde ABD'nin mutfağında hazırlanan Kıbrıs çözüm planı, tarihin bir ironisi olarak, Yunanistan'ın kendi görüşü olarak Washington'un önüne gelmiş ve destek istenmiştir. 16-18 Aralık 1958'te ise Averof ABD'li yetkililere, bağımsız Kıbrıs formülünün Türkiye ile yapılacak görüşmeler sonucunda kabul edilebileceğini belirtmiştir.

Taraflar arasında yapılan müzakereler 1959'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş antlaşmalarını üretmiştir. 11 Şubat 1959'da Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları Averof ve Zorlu, Zürih'te bir anlaşma metninde uzlaştıklarını ilan etmişlerdir. Anlaşma 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da iki dışişleri bakanı, Birleşik Krallık, Kıbrıs Rum ve Türk toplumlarının temsilcileri tarafından imzalanmıştır. İmzalar Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ek olarak Garantörlük ve İttifak Antlaşmaları'nı da hayata geçirmiştir. Buna göre Birleşik Krallık, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü garanti ederken, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs arasındaki İttifak Antlaşması, yeni cumhuriyeti herhangi bir saldırıya karşı korumayı amaçlamıştır (Tamkoç, 1998: 65). Böylece 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Başpiskoposu III. Makarios'un cumhurbaşkanı ve Kıbrıslı Türk lider Dr. Fazıl Küçük'ün cumhurbaşkan yardımcısı olduğu yeni bir cumhuriyet ilan edilmiştir.

Londra ve Zürih Antlaşmaları imzalanırken Birleşik Krallık, Kıbrıslılar'la yaptığı uzun pazarlıklar sonucunda Ada'da iki egemen üsse sahip olmuştur. ABD Ada üzerindeki çıkarlarını korumakta kısmen başarılıydı çünkü Makarios Ada'daki haberleşme tesisleri konusunda herhangi bir antlaşmaya yanaşmamıştı. ABD ayrıca Kıbrıs'taki komünist partisi AKEL'in legalleşmesini de engelleyememiştir. Bu olumsuzluklara ve anlaşmanın imzalanmasının altı ay gecikmesinin yarattığı rahatsızlığa rağmen ABD gelinen noktayı olumlu olarak karşılamıştır.

1960 ile 1970 yılları arası Soğuk Savaş kutuplaşmasının doruğa ulaştığı dönem olmuştur. Bu gerilime neden olan olaylar 1961'deki Berlin Duvar Krizi ve 1962'de yaşanan Küba Füze Krizi'dir (Kennedy-Pipe, 2007: 9; Fırat, 1997: 47 ve 86; Laqueur,

1993: 313-314 ve 333). Yeni John F. Kennedy yönetimine göre, SSCB'yle mücadele alanı Avrupa'dan milliyetçi hareketlerin yükseldiği Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya kaymıştır (Schulzinger, 1998: 260). Böylece, Kennedy'nin başkanlığı süresince, ABD anılan bölgelere odaklanarak oralaradaki Sovyet yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti de Doğu Akdeniz'deki konumuyla Soğuk Savaş rekabetinin çatışma alanı olmuştur. Zamanla iki blokun nüfuz alanları belirginleştikçe bu bölgelerdeki *status quo*'yu korumak blok liderlikleri açısından önem kazanmıştır. ABD açısından Kıbrıs garantör ülkelerin sorumluluk alanında olmuştur. Buna rağmen Kıbrıs, ABD'nin nüfuz alanında sayıldığından Washington sol güçlerin etkinliğini sınırlamak ve SSCB'nin Ada'ya girmesini engelleyici yolları bulmak durumunda kalmıştır. ABD Kıbrıs'ta komünizme karşı mücadelede kendisini ön planda tutmak istemiştir (Sander, 1998: 472-473), Bu nedenle ABD küresel politikasını Kıbrıs'ta uygulamak için garantör güçlere yani Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan'a dayanmayı tercih etmiştir.

Kıbrıs için 1960'da bulunan çözüm Türkiye, Yunanistan, Birleşik Krallık ve ABD'yi memnun etmiştir (Reddeway, 1986: 124; Sonyel, 1997: 11). Kıbrıslı Rumlar da antlaşmayı memnuniyetle karşılamışlardır. (Sonyel, 1997: 11; Xydis, 1973: 437-439). Kıbrıslı Türkler de cumhuriyetin kuruluşunu olumlu bulmuşlardır (Sonyel, 1997: 12). Ancak Ada'daki taraflar görünenin aksine çok farklı duygular taşımışlardır. Merkezi hükümette etkin güç olan iki toplumun milliyetçi elitleri mutlu olmamışlar ve vermek zorunda kaldıkları "tavizlerden" dolayı hayal kırıklığına uğramışlardır. Klerides Ada'da kurulan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti istenmeyen bir çocuğun durumuna benzetmiştir (Kızılyürek, 2008). Açıkçası, Kıbrıs Rum ve Türk toplumlarının çoğunluğu farklı ulusal bilinçleri olduğuna inanmışlar ve hiçbiri Kıbrıs Cumhuriyeti denen yasal "yapıya" herhangi bir taahhütte bulunmayı düşünmemişlerdir. Türkiye ve Yunanistan hükümetleri ise farklı davranmışlardır. İki devletin ABD ile derin ilişkiler kurmalarından sonra milliyetçiliğin yeni misyonunun Sovyet komünizmine karşı olmanın gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu düşünce Kıbrıs'taki olayların gelişimine paralel değişime uğrayacaktır. ABD ise, müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan'ın çıkarlarını dengelemek zorunda olduğundan ne Enosis'i ne de Taksim'i kabul edebilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti dengeli bir çözümdü ve tüm taraflar buna uygun davranmalıydılar. ABD'nin beklentisi, tüm müttefik devletlerin SSCB'yi çevreleme politikasına koşulsuz uymaları ve öncelikleri ulusal politikalara verilmemeliydi. Kıbrıs'ta Batının etkisi korunurken SSCB Kıbrıs'la ilgili politikardan uzak tutulmalıydı. Ancak Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerinin bakış açıları ABD'ninkiyle çeliştiğinden çözümlenmesi gereken konular daha karmaşık hale gelmiştir.

Kıbrıs'ta 1960 sistemi kurulmadan önce ABD muhtemel problemlere karşı çalışmaya başlamıştır. 9 Şubat 1960 tarihli Ulusal Güvenlik Belgesi (NSC 6003) ile ABD'nin Kıbrıs politikasının düzenlenmiş ve sonraki politikaları temellenmiştir. ABD'nin dört hedefi bulunmaktadır. ABD, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık'la işbirliğine açık ve politik istikrara sahip bir Kıbrıs'ın kurulmalı; Ada'daki Birleşik Krallık'ın askeri tesisleri Batının hizmetine açık olmalı; ABD Kıbrıs'taki dinleme tesislerini sürekli ve engelsiz şekilde kullanabilmeli ve Kıbrıs'ın ekonomik gelişimi ile politik istikrarını sağlayacak politik kurumları Batı yanlısı, özgür ve demokratik olmalıydı (FRUS 2; Adams & Cottrell, 1968: 56). ABD küresel hedefleri bağlamında, garantör ülkeler aracılığıyla Kıbrıs'ı korumayı ve onu komünizmden uzak tutmayı hedeflemiştir. NSC 6003 belgesinde öngörüldüğü gibi ABD Kıbrıs'ın ekonomik

gelişimi için yardım yapılmasını Birleşik Krallık, Batı Avrupa ve “özgür ülkeler”in uluslararası finans kuruluşlarından beklemiştir. ABD Kıbrıs’ta komünizme karşı mücadeleyi örgütlerken, ulusal polis ve güvenlik birimlerini geliştirmek, korumak ve eğitmek için projeler üretirken, işçi sendikalarına yönelik de özel politikalar geliştirmiştir. Kıbrıs hükümetini “komünist yayılmacılığa” karşı savaşmak için teşvik ederken komünizm karşıtı işçi örgütlenmesinin güçlendirilmesi için ciddi katkıda bulunmayı programlamıştır (FRUS 2).

ABD, Kıbrıs konusunda farklı yaklaşımlara sahip taraflar arasında arabulucu olmayı istememiştir. Çünkü ABD bir tarafın görüşünü desteklerse diğerleri tarafından adil davranmamakla suçlanabilecekti. Bu gayrete rağmen, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin devamı için birlikte çalışması gereken iki toplumun elitleri kendi ulusal davalarının peşinde koşunca 1963 yılı sonunda taraflar arasında silahlı çatışma başlamış ve bu gelişme sonrasında ABD, Ada’daki çatışmanın Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa dönüşmesini engellemeye çalışmıştır. İki müttefik üye arasında Kıbrıs’tan kaynaklanan bir savaşın çıkması komünizme karşı mücadele için kurulan NATO’nun büyük sıkıntı yaşamasına neden olacaktı.

Kıbrıs’taki ABD politikalarının ve özellikle 1964’teki Acheson Planı’nın arka planının anlaşılması için uzun bir girişin yazılması gerekli görülmüştür. Yazının bundan sonraki kısımlarında, ABD’nin 1964 yılına giderken geliştirdiği politikalar Acheson Planı’nı içeren yayınlar ve ağırlıklı Washington DC’deki College Park arşivinden elde edilen birincil kaynaklar çerçevesinde tartışılacaktır. Kıbrıs sorununun temel sorunlarından biri adanın 1974’teki bölünmesidir. Aslında Makarios Drusiotis’in “The First Partition” (Drousiotis: 2005) kitabının anımsattığı gibi Kıbrıs ilk olarak 1964’te enklavlardan oluşan Türk bölgeleri ve Rum bölgesi diye ikiye bölünmüştür. O tarihten sonra ABD’nin Kıbrıs’ı böldüğü ve Enosis’i desteklediğine dair bir algı gelişmiştir. Yine ABD’nin Kıbrıs’ı 1974’te böldüğüne dair “mit’i tekrarlayan çoğunlukla Yunan ve Kıbrıslı Rum yayınından da bahsedebiliriz. Ancak bu döneme ait ABD’nin resmi belgeleri bize bambaşka bir hikâyeye anlatmıştır. Burada “tarafsız” olmaya çalışan iki çalışmadan söz edebiliriz. Bunlar Claude Nicolet’in “United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention”ı ve Makarios Drousiotis’in “The First Partition” kitaplarıdır. Bu kitapların yazarları çeşitli ABD resmi belgelerini kullanıp Washington’un Kıbrıs politikasındaki “gerçekleri” başarıyla ortaya koymuşlardır. Nicolet ve Drousiotis’in kitaplarının yanı sıra bazı tutarsız noktalara sahip olsalar da değerli bilgi kaynakları olarak görülmüştür. Örneğin, Halil İbrahim Salih’in “Cyprus: The Impact of Diverse Nationalism on a State”, Michael Attalides’in “Cyprus: Nationalism and International Politics”, Joseph S. Joseph’in “Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics”, Theodore A. Couloumbis’in “The United States, Greece and Turkey: The Trouble Triangle”, Nasuh Uslu’nun “Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs” ve Brendan O’Malley ve Ian Craig’in “The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion” kitaplarını bu eserler arasında sayabiliriz. Bunların yanı sıra, Acheson Planı’nın esas mimarı olan George Ball’un anılarını içeren “The Past Has Another Pattern” kitabı Acheson Planı sürecini de içeren önemli bir kaynak olarak kabul edilip kullanılmıştır. Ayrıca Edward Weintal ve Charles Bartlett’in “Facing the Brink: A study of Crisis Diplomacy” (Weintal, E. & C. Bartlett, 1967) kitabı içerdiği Kıbrıs bölümüyle Acheson Planı dönemini kendi bakış açılarıyla değerlendirmesine rağmen önemli bilgiler vermişlerdir. Bu çalışmada özellikle günümüzden 60 yıl önce yaşanan bir dönemi ABD’nin ağırlıklı

birincil kaynakları kullanılarak yeniden değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu nedenle çalışma önemli sayıda ABD belgesine atıf içermiştir. Ancak yukarıda bahsedilen yazarlar ve diğerlerinin eserleri de bu çalışmada yararlanılan kaynaklar olmuşlardır. Bu çalışma ABD, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'ta 1964'te yaşanan olayları tarihsel-analitik metot kullanılarak araştırıp tartışmış, sonraki döneme yansıyan etkilerini anlatmaya çalışmıştır.

2. 1960'TAN 1964'E ABD'NİN KIBRIS POLİTİKALARI

Kıbrıs'ta en önemli sorun yeni devletin yöneticilerinin Enosis ve Taksim politikalarına bağlı kalması ve Kıbrıs Cumhuriyetine yeterince sahip çıkılmaması olmuştur. Anayasa ve belediyeler konusundaki sıkıntılar aşılamamış ve 21 Aralık 1963'te atılan ilk kurşunla Ada yeniden çatışma alanına dönüşmüştür. Türkiye ve Yunanistan kendi “soydaşlarını” destekleyerek küresel görevlerini bir yana bırakarak ulusal çıkarına odaklanmışlardır. Kıbrıs'ta çatışmaları ve akan kanı durdurmaya yönelik karar, BM'de ABD ve SSCB'nin kendi çıkarlarına zarar vermeyecek ortak bir anlaşmaya ulaşmaları sonucu alınmıştır. 4 Mart 1964'te alınan 184 no.lu karar, o anda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yönetiminde olan Kıbrıslı Rumları sorun çözümlenene kadar devletin tek sahibi konumuna getirmiştir. İlgili kararlar taraflar Kıbrıs'a bir BM barış gücünün gelmesini kabul etmişlerdir. Bu karar sonrasında ABD ve Türkiye Kıbrıslı Türklerin hükümete geri dönmeleri için yaptıkları girişimler ise sonuç vermemiştir. Nicolet'e göre, Kıbrıslı Türkler Ankara'yı ikna ederek iki ayrı idarenin oluşması sağlamışlar ve böylece Türkiye'nin askeri müdahalesiyle Ada'nın Taksim'ini hedeflemişlerdir (Nicolet, 2001: 293).

BM'nin aldığı 186 no.lu kararının geçici bir çözüm olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. BM'deki çözümü tatmin edici bulmayan Ankara'nın Ada'ya müdahale tehditlerini tekrarlaması ve Atina'nın sorunu “Enosis yoluyla çözmeye” talebi, ABD'de yeni bir tartışmayı başlatmıştır (NARA 2). Oluşan plan, Kıbrıs'ı bir NATO ülkesinin yönetmesidir. Bu senaryo tartışılırken, 4 Haziran 1964'te Başbakan İsmet İnönü Kıbrıslı Türklerin, muhalefet partilerinin ve kamuoyunun baskısı sonucunda Kıbrıs'a müdahale kararı aldıklarını ABD'ye bildirmiştir (Bahçeli, 1990: 63). Bu karara karşı ABD 5 Haziran'da Başbakan İnönü'ye “Johnson Mektubu” diye bilinen belgeyi iletilmiştir (NARA 3). ABD'ye göre, NATO üyelerinin savunma konusunda ortak mükellefiyetleri bulunmaktadır. Ayrıca 1956 yılında NATO bünyesinde alınan kararla müttefik ülkeler arasındaki sorunlar barışçıl yöntemlerle çözümlenmelidir (Report of NATO, 1956). Johnson Mektubu, Kıbrıs'a müdahaleye karşı çıkmakta ve bu amaçla ABD silahlarının kullanılmayacağını bildirmektedir. Mektup ile Ankara'nın müdahalesi önlenmiştir ancak ABD'nin Türkiye üzerinde varolan nüfuzu da erezyona uğramıştır.

ABD, daha sonraki süreçte Acheson Planı ile Türkiye ve Yunanistan aracılığıyla barışçıl olmayan yöntemlerin de kullanılabilmesi bir çözüme ulaşmaya çalışmıştır. Acheson Planı ABD'nin dünya üzerindeki hegemonyasının Kıbrıs'ta da devam etmesini hedeflemiştir. Bu amaçla ABD, Yunanistan ve Türkiye'nin yanısıra hem kendinin hem de NATO'nun olanaklarını da bu süreçte kullanmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Washington, NATO Müttefik Kuvvetleri ve Avrupa'daki ABD Güçleri Başkomutanı olan General Lyman Lemnitzer'i 28 ve 29 Ocak 1964'te (Joseph, 1999: 82), ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı J. William Fulbright'i ise 6 ve 7 Mayıs'ta Atina

ve Ankara'ya göndererek bozulan ilişkilerini düzeltmelerine yardımcı olmasını talep etmiştir (Adams & Cottrell, 1968: 63-64). Kıbrıs konusunda en deneyimli kişi olan ABD Dışişleri Müsteşarı George Ball, yeni ABD inisiyatifinin başına getirilmiştir. Ball, Haziran ortasına kadar NATO, Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan yöneticileriyle görüşüp düşüncelerin netleştirmiştir (NARA 4). Ball'a göre Yunanistan ilk kez Kıbrıs sorununun kendisini savaşa sürüklediğini farkederek, Makarios'un katılmadığı bir müzakere sürecinden bahsetmeye başlamıştır. Yunanistan'dan sonra Türkiye'nin de bir ABD inisiyatifi için desteğini alan Ball, 11 Haziran tarihli raporunu Başkan Johnson'a sunmuştur (NARA 5). Bu raporla birlikte ABD'nin Kıbrıs politikası yeni bir şekil alacak ve Kıbrıs'ta dramatik sonuçlar yaşanmasına neden olacaktır.

3. ABD'NİN ÇÖZÜM PLANI

ABD Başkanı Johnson Kıbrıs sorunu çözmek ve Türkiye ve Yunanistan başbakanları İsmet İnönü ile Yorgo Papandreu'yu görüşmelerde bulunmak için Washington'a davet etmiştir. Toplantılar ayrı ayrı yapılmış ve İnönü'nün Washington ziyareti 22-23 Haziran 1964'te Papandreu'nunki ise aynı ayın 24-25'inde gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerde Beyaz Saray'ın çözüm planının tarafların ihtiyaçlarına cevap vereceğini anlatılmıştır. Acheson Planı'nın temelleri ABD ve Birleşik Krallık diplomatları arasında yapılan görüşmelerde atılmıştır. ABD ve Birleşik Krallık yetkililerinin görüşmesini anlatan 30 Mart 1964 tarihli belge Kıbrıs'ın komünizmin etkisine girmesinin engellenmesi için Enosis'in tercih edildiğini göstermiştir. Yine Haziran 1964'te hazırlanan belge de Enosis'i önermiştir. Belgeye göre, Enosis karşılığında Türkiye tazmin edilecek, Kıbrıslı Türk "azınlık" da bazı garantiler kazanacaktır (NARA 6). Ancak, ABD'li yetkililer kendi aralarında Enosis'i konuşmalarına rağmen, resmi olarak Kıbrıs için herhangi bir çözüm formülü önermekten kaçınmışlardır.

Nisan 1964'te ABD'nin Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye büyükelçilikleri olası çözüm konusundaki görüşlerini açıklamaya başlamışlardır. ABD Dışişleri Bakanlığı çoğunlukla Washington'un Lefkoşa büyükelçisi Belcher ile Atina büyükelçisi Labouisse'nin görüşlerini değerlendirerek ABD'nin politikasını şekillendirmiştir. Belcher çözümün bölgenin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir temele oturmasını ve Türkiye'ye de "satılabilir" olmasını savunup Türkiye'ye askeri bir üs verilmesini önermiştir. Belcher'in önerisi Kıbrıs'ın Porto Riko-ABD modeli ile Yunanistan'a bağlanmasıdır. Bu düzenlemede Türklerin güvenlik ihtiyaçlarını karşılanabilecektir. Komünizmi engellemek için Kıbrıs Yunanistan'ın bir parçası olarak NATO'nun güvenlik sistemine katılırsa Türkiye bunu kabul edebilecekti (NARA 7). Büyükelçi Türkiye'nin NATO çıkarlarını kendisinininkinden daha fazla önem vereceğini düşünmüştür. Belcher Enosis'in avantajlarını şu şekilde sıralamıştır: Enosis'le Kıbrıs Batı'ya bağlarken Birleşik Krallık, Türkiye ve ABD'nin güvenlik endişeleri giderilmiş olacaktır; Enosis Ada'daki komünizmin daha da büyüme ihtimalini azaltacaktır; Enosis Kıbrıs'ın "tarafsız" dış politikasını sonlandıracaktır; Yunan siyasetinde sürekli bir rahatsızlık ortadan kalkarken, SSCB'nin de bu sorunu kullanarak avantaj elde etmesi engellenecektir; Bu çözümle birlikte Enosis'e karşı çıkan SSCB ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bölge politikalarında gerileme yaşanacaktır ve ABD iletişim tesislerinin statüsü dost ve müttefik bir hükümetle daha kolay şekillenecektir (NARA 7). Labouisse de Belcher gibi Ada'da Türkiye'ye toprak tavizi verilerek Enosis'i

önermiştir. Ancak Labouisse toprak tavizi konusunda iyimser değildir çünkü hiçbir Yunan hükümetinin Ada'nın bölünmesi anlamına gelebilecek çözümü kabul etmeyecektir (NARA 8).

ABD'li yetkililer Cenevre Görüşmelerinin kamuoyu gözünde kabul görmesi için Washington'un değil BM'nin gözetiminde yapılmasını kabul etmiştir. BM Genel Sekreteri U Thant da Saraki Severi Tuomioja'yı arabulucu olarak görevlendirmiştir. Tuomioja da, Temmuz 1964 başında Yunanistan ve Türkiye hükümetlerinden temsilcilerini Cenevre'ye göndermelerini istemiştir. Bu arada Dean Acheson ve Birleşik Krallık'ın Dış İlişkilerden Sorumlu Müsteşarı Samuel Hood da Cenevre'ye gitmişlerdir. Türkiye Nihat Erim'i Yunanistan ise Belgrad büyükelçisi Demetrios Nicollarizis'i temsilci olarak belirlemişlerdir. (NARA 9). ABD'nin planı çerçevesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ne herhangi bir davet yapılmamıştır. Cenevre görüşmelerine hazırlanılırken ABD Dışişleri Bakan Müsteşarı George Ball Türkiye'nin müdahale tehdidini azaltmak amacıyla Birleşik Krallık ve Kanada büyükelçileri ile temaslarda bulunmuştur (NARA 10). Cenevre görüşmeleri ABD için Türkiye'nin Ada'ya yönelik muhtemel harekâtını engelleyecek kilit bir önem taşımıştır.

Acheson Planı olarak bilinen girişimin felsefesini en iyi açıklayan belge, Acheson'un Yunanlılarla yaptığı görüşmelerden sonra 14 Temmuz 1964'te Ball'a gönderdiği telgraftır. Acheson Planı'nın amacı bir tür Enosis'tir. Bununla birlikte planın uygulanır olabilmesi için Türklerin üç ihtiyacı karşılanmaya çalışılacaktır: "Türkiye'nin ulusal saygınlığı, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve Kıbrıslı Türklerin refah ve mutluluğu." Planın temeli şu anlayışa dayanmıştır: "Ne Enosis ne çifte Enosis ne de federalizm Kıbrıslı Türklerin refah ve güvenliğini sağlayamazdı." Planda olumsuz yaklaşılan Enosis Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını, çifte Enosis Ada'nın Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılmasını, federalizm ise coğrafi olarak iki ayrı bölgeye bölünerek Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların kendi bölgelerini yönetmesini anlatmaktadır. İlk seçenek Yunanistan'ın, ikinci seçenek ise Türkiye'nin tercihi olduğundan ABD açısından uygun bulunmamıştır. Son seçenek ise nüfus değişimi gerektiğinden düşünülmemiştir. Plan, Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlamayı amaçladığından Türklerin Ada'da "egemen bir bölgeye" yani üsse sahip olmasını öngörmüştür. Ayrıca, "Yunan egemenliği altında yapılacak özel bir düzenlemeyle" iki küçük bölgede Kıbrıslı Türklerin otonom olduğu bir yapı oluşturulması planlanmıştır (NARA 11; Ball, 1982: 357).

3.1. Cenevre Görüşmeleri – İlk Plan ve Tarafların Tepkileri

Acheson görevi süresince, "tümüyle iş birliğine hazır" olarak değerlendirdiği BM arabulucusuyla temaslarını sürdürmüştür (NARA 12). Acheson'un ilk görüşmesi 9 Temmuz'da Nihat Erim'le başlamıştır. Acheson, kendi önerilerini sunduktan sonra Erim de karşı öneri olarak Ankara'nın "Taksim planını" sunmuştur. Acheson, Karpaz yarımadasında kurulabilecek bir Türk üssü ile "Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarının" karşılanacağını öne sürmüştür. Acheson Erim'e, Kıbrıslı Türklerin güvenlik ve refahının bu kapsamda sağlanabileceğini belirtmiştir. Kıbrıslı Türklerin, Yunanistan hükümeti kontrolü altında özerk bir idaresi olacak; özerk idare Kıbrıslı Türklerin çoğunlukta olduğu (en az) bir bölgede kurulacak ve kendi kendilerini yöneteceklerdir (NARA 13). Acheson, 14 Temmuz'da Nihat Erim ve askeri danışman general Turgut Sunalp'la

görüştür. Sunalp, Ada'daki ilk alay komutanıdır ve askeri konularda uzmandır. Acheson üs konusu tartışılırken Türkiye'nin Ada'nın Taksim'ini amaçladığını anlamıştır. Türklerin masaya getirdiği ilk plan büyük ölçüde Türkiye'nin 1974'te ele geçirdiği bölgeye çok yakındır ve Omorfo'dan (Güzelyurt) başlayıp Lefkoşa'dan geçen ve Mağusa'da sona eren bir hattın kuzey kısmı talep edilmiştir. Türklerin bu önerisi ABD tarafından kabul edilmemiş ve alanın küçültülmesi talep edilmiştir. Sonuçta, alan küçültülerek Girne'nin batısından başlayan ve Mağusa'nın güneyine çapraz olarak inen bir sınır önerilmiştir (NARA 14; NARA 15).

Yunan ve Türk delegasyonları Acheson'la yaptıkları ilk toplantılarından sonra ABD'nin önerilerini görüşmek üzere ülkelerine dönmüşlerdir. Labouisse 14 Temmuz'daki mesajında, Papandreu'nun Türkiye'nin yüz yıl önce terk ettiği Ada'da egemenlik almasına karşı çıktığını yazmıştır (NARA 16; Kousoulos, 1974: 267-269). Bu yanlış söylem muhtemelen Papandreu'nun taktiksel bir amacına hizmet etmektedir. Başbakan, Kıbrıs'taki Osmanlı egemenliğinin uzun süre önce sona erdiğini belirtirken Türklerin Ada'yla olan bağının zaten zayıf olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Acheson ile Ball sürekli iletişim halindedir. Ball'a ulaşan bilgiye göre Papandreu, Birleşik Krallık'a ait bir üssün Türk komutası altında NATO'ya devredilmesine sıcak bakmıştır. Papandreu'ya göre bu durum Türkiye'nin güvenliğini sağlayıp prestijini de koruyacaktır. Ayrıca, bir Yunan adası olan Meis'in (Kastellorizo) Türkiye'ye devredilmesi de muhtemeldir (NARA 17; Ball, 1982: 357). Olumlu sayılabilecek bu önerilere karşılık olarak Yunanistan iki bölgeye yapılacak Kıbrıslı Türk kaymakam atamasının kendisi tarafından yapılmasını istemiştir (NARA 18). Acheson'un yaklaşımı Kıbrıslı Türklerin hakları korunacağından Ankara tarafından olumlu karşılmasını beklenmiştir. Ancak Ankara bunu kabul etmek yerine çifte Enosis'e odaklanmıştır. Acheson Yunanistan ve Türkiye'nin pozisyonları arasında mesafenin çok fazla olduğunu saptamış ve öncelikle farklılıkları azaltıp görüşmelerin çökmesini engellemeye odaklanmıştır. Acheson Yunanistan'ın Meis'i Türkiye'ye önermesini ve Birleşik Krallık'ın üssünün Türk askeri komutasında olması olumlu adımlar olarak görülmesini beklemiştir (NARA 19). Ancak en önemli sorun, Yunanistan'ın Kıbrıs'tan hiçbir şekilde toprak vermeye yanaşmaması Türkiye'nin ise Ada'da egemen üstün daha azına rıza göstermemesiydi.

26 Temmuz 1964'te Acheson, Türklerin üs konusundaki minimum ihtiyaçlarının neler olduğunu sormuştur. Sunalp, bir tümen asker için tesis ve arazi, 14 000 asker, bir liman, bir hava alanı ve bir hava filosu" olarak cevap vermiştir. Sunalp'a göre, tüm Karpaz yarımadası bile ihtiyaca cevap vermekte yetersiz kalacaktır. (NARA 20). Ancak ABD'li uzmanlar yapılan harita önerisinin Türklerin ihtiyaçlarının çok ötesinde olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, Boğaz'dan Tatlısu'ya kadar olan 350-400 mil karelik alan Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olacaktır. (NARA 21). İlerleyen günlerde ABD'li uzmanlar, Sunalp'ı yatıştırmayı başarmış ve Türkler daha az bir alana rıza göstermişlerdir.

Tuomioja ile Acheson, Türkiye'ye egemen üs vermek yerine uzun süreli kiralama formülünün Yunanistan için daha cazip olabileceği sonucuna ulaşmışlardır (NARA 25). Ancak Erim öneriyi Ankara'ya iletildiğinde, "kesinlikle hayır" cevabını aldığını belirtmiştir (NARA 26). Erim'in cevabı değişmeden kalacak ve Acheson Planı'nın çökmesinin gerekçelerinden biri olacaktır. Acheson ABD'nin sarsılmaz gücünü kullanarak Ankara'yı ikna edebileceğini ve önemli olanın Yunanistan'ın ikna edilmesi

gerektiğini varsaymıştır. Cenevre sürecinde Acheson'un en önemli açmazı da bu konu olmuştur. Acheson aldığı cevaba rağmen “Yunanistan'ın Karpaz'da bir üs vermeyi kabul” etmesi nedeniyle, “Türklerle pazarlık yapması gerektiğini” Washington'a bildirmiştir (NARA 27).

Makarios Acheson Planı'nı Türkiye'ye toprak tavizi içermesinden dolayı şiddetle karşı çıkmıştır (Kıralp, 2015: 78). Aslında ABD, taraflardan önerilen planın gizli kalacağı sözünü almıştı. Ancak 30 Temmuz 1964'te Labouisse, Makarios'un önerileri okuduğunu ve kesinlikle kabul edilemez olarak bulduğunu raporunda belirtmiştir. Makarios kantonal sistem benzeri bir yapıya karşı çıkmış ve azınlık hakları önerisini de beğenmemiştir. Makarios, Papandreu'nun yapılan öneriyi reddetmesini istemiş ancak başbakan konuyu tartışmak istediğini belirterek bunu reddetmiştir (NARA 22). Bu arada Yunan gazeteleri, Yunanistan Dışişleri Bakanı Stavros Kostopulos'a atıfta bulunarak “Acheson Masalı Üzerine” yazılar yazmışlardır. Kostopulos, sızmanın kendisinden değil “Kıbrıs tarafından” kaynaklandığını iddia etmiştir (NARA 23). Sonuçta sızmanın gerçekten Kıbrıslı Rum tarafından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır (NARA 24). Ancak, bilgi Makarios'a Yunanistan tarafından iletilmiştir. Makarios'un planı, bir sonraki genel kurulda BM'ye başvurmadır. Makarios, sosyalist ve Bağlantısız ülkelerin kendi lehine karar vereceklerine ve BM Genel Kurulu'nda “kısıtlanmamış bağımsızlık” ve çoğunluğa dayanan kendi geleceğini tayin hakkı kararlarının alınacağını düşünmüştür.

Cenevre'de görüşmeler devam ederken, Makarios 27 Temmuz 1964'te kendi planına Yunan kamuoyundan destek almak amacıyla Atina'ya gitmiştir. Makarios'un amacı, Papandreu'yu BM çerçevesinde bir çözüme ikna etmektir (NARA 28). 29 Temmuz'daki toplantıda Cenevre'deki görüşmelerinden ayrılma kararı alınmıştır. 30 Temmuz'daki toplantıda ise Kıbrıs'ın savunmasının güçlendirilmesi için Yunanistan'ın Ada'ya daha fazla asker ve silah gönderilmesi konusunda da anlaşılmıştır (Drousiotis, 2008: 233). Makarios 30 Temmuz'da, Atina'da yaptığı basın toplantısında planın reddedildiğini açıklamıştır. Cumhurbaşkanı, “iki tarafın” (ABD ve Türkiye) plan ve öneriler sunarak “anlaşmalı çözümün” temelini oluşturmaya çalıştıklarını iddia etmiştir. Makarios ABD'nin planına Yunan hükümetinin büyük direnç gösterdiğini belirtmiştir. Acheson'u, “kendi kendini arabulucu tayin” etmekle suçlayan Makarios, O'nun görüşmeleri kabul edilemez bir çözüme doğru yönlendirdiğini iddia etmiştir. Ancak Tuomioja'ya güvenin ise tam olduğunu bildirmiştir (NARA 28). Makarios Atina'da Papandreu'yu sadece Acheson Planı'nı reddetmeye ikna etmemiş ayrıca Kıbrıs'taki kuvvet dengesini değiştirecek asker ve silahların getirilmesini de sağlamıştır. Labouisse 31 Temmuz'da gönderdiği mesajda Makarios'un Atina'daki başarısını anlatmış ve “Dün Başpiskos'un bayramıydı; Makarios ön plana çıkarken Yunan hükümeti ve Papandreu geri planda” kalmışlardı. Dün itibarıyla “Helenizmin merkezi Atina değil Lefkoşa'ydı” demiştir (NARA 28). Rum Temsilciler Meclisi oybirliğiyle aldığı kararla, “Kıbrıs halkının özgür ve bağımsız olarak tüm Ada'nın geleceğini belirlemeye karar verdiğini, kendi kaderini tayin etme hakkını da mümkün olan en kısa zamanda kullanma kararı aldığını” duyurmuştur (Drousiotis, 2008: 234-235). Bu süreçte Makarios demokratik yollarla hükümete gelen Papandreu'yu sıkıştırıp Yunanistan hükümetini baskı altına almış ve Cenevre'deki görüşmeleri baltalama konusunda başarı kazanmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda Yunanistan'daki askeri cunta döneminde 1964'teki kadar başarılı olamayacağı görülecektir.

Labouisse 1 Ağustos'ta Papandreu ile buluşur. Papandreu, konuşmasına Cenevre görüşmelerinin basına sızmasından dolayı özür dileyerek başlamış ve görüşmelerindeki

yaklaşımları tartışabilmek için Makarios'a bazı belgeleri göstermek zorunda kaldığını itiraf etmiştir (NARA 29). Papandreu, Makarios'a kızgındır çünkü o "Atina'yı uysal ve pazarlık yapmaya hazır kendisini ise Batıya karşı direnen bir kahraman olarak lanse" ederek affedilmez bir hata işlemiştir (NARA 30). Papandreu, görüşmede yeniden fikir değiştirerek "hemen Enosis" önerisinde bulunmuş, Yunanistan ve Kıbrıs parlamentoların ortak Enosis kararı sonrasında Kıbrıs'taki "Türk azınlığın" tüm haklarının korunacağı konusunda bir anlaşma yapıp NATO'ya bir üs verileceğini söylemiştir. Labouisse, "Kıbrıs ve Yunanistan tüm konularda aynı düşünmektedirler" açıklamasından sonra bu önerinin Türkiye tarafından kabul edilmesinin zor olacağını belirtmiştir (NARA 30). Ancak ABD'deki Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında "Papandreu'nun hemen Enosis'le Makarios'u tasfiye planı" üzerinde çalışılmaya değer bulunmuştur (NARA 31). Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ise iyimser değillerdi. Onlar da Labouisse'un fikrine katılarak Papandreu'nun hemen Enosis planını uygulamada Türklerin onayını alamayacağını düşünmüşlerdir. Bu süreçte Dışişleri Bakanlığı personeli Enosis'in gerçekleşmesi durumunda izlenecek bir yol haritası hazırlamışlardır (NARA 32). Buna göre, Yunanistan, Türkiye'ye Karpaz yarımadasında uzun süreli (99 yıllığına) kiralık bir arazi verecektir. Türkiye burada NATO'ya bağlı bir Türk üssü kuracak ve mevcut müdahale hakkından vazgeçecektir. Ayrıca Kıbrıslı Türk nüfusun hak ve çıkarları garanti altına alınacaktır.

Papandreu, Makarios'la Cenevre görüşmelerinin sonlandırılmasına karar vermesine rağmen Nikolarizis'e toplantılara devam etmesi talimatı vermiştir. Yunanistan Kıbrıs Türklerin idaresinde iki bölgenin kurulmasını kabul etmiştir. Ayrıca Atina, Meis'i Türkiye'ye vermeye hazırdır. Türkiye sadece bir NATO veya Birleşik Krallık üssünde asker bulundurma hakkına sahip olacaktır. Dışişleri Bakanı Kostopulos'a göre, Türklere uzun vadeli bir üssün kiralanmasını da mümkün olabilecektir (NARA 33; Kousoulos, 1974: 267-269). 5 Ağustos 1964'te Yunanistan'ın geldiği son pozisyonu öğrenilmiştir. Yunanistan açısından sorunlu noktalar şunlardır: Kıbrıslı Türklerin güvenliğinin sağlanması için sunulan öneriler, amacının ötesine geçerek Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk toplumlarını kalıcı bölünmeye götürecektir; Türkiye'ye egemen bir bölge verilmesi mümkün değildir. Ancak Kıbrıs'ta bir NATO üssü kurulabilir ve üssü bir Türk komutan yönetip Türkiye'den gelen askerlere sahip olabilirdi. Acheson ve Tuomioja bu bilgiyi aldıktan sonra Atina'nın Lefkoşa'yla işbirliği içinde olmadan hareket etmesinin imkânsız olduğunu düşünmüşler ve Yunanistan'ın önerilerini Türklere "satılabilir" olarak görmemişlerdir (NARA 34). Erim Yunan önerilerinin Ankara tarafından görüşme zemini olarak bile kabul edilmeyeceğini söylemiştir (Erim, 1975: 342-380). Acheson'un arabuluculuğu giderek daha çok engelle karşılaşmaya başlamıştı.

3.2 Makarios'un Kıbrıs'taki Savaşı ve İkinci Acheson Planı

Makarios, Atina ziyareti sonrasında Kıbrıs'ta bir oldubitti yaratarak Yunanistan'ın Cenevre'deki hareket alanını iyice daraltmayı amaçlamıştır. Makarios Papandreu'nun ortak anlaşmalarına rağmen Cenevre görüşmelerine katıldığı dönemde, Kıbrıs'ta bir askeri operasyonun gerçekleşmesini planlamıştır. Drusiotis'e göre, "küçük bir çatışma bile Yunan-Türk ilişkilerini dramatik bir şekilde etkileyebilir ve Acheson Planı'nın ortadan kalkmasını sağlayabilirdi (Drusiotis 2008: 41). Salih (1978: 52) Drusiotis'in Makarios konusundaki görüşlerini desteklerken Atina'nın tavrına ise eleştirel

yaklaşmıştır. Salih'e göre, Yunanistan gelişmelerden bir ölçüde sorumluydu çünkü geçmişte Makarios'a insan gücü, silah ve manevi destek sağlayan Yunanistan olmuştur. Rumların hazırlığını yaptıkları askeri operasyon, Kıbrıslı Türklerin denize çıkış kapısı olan Mansura - Koççina (Erenköy) bölgesinde yapılmıştır. Bölge Kıbrıslı Rum liderliği için, öncelikle "temizlenmesi" gereken bölgelerin başında gelmiştir (Drousiotis, 2008: 242). Türkiye, Kıbrıslı Rumları askeri müdahaleyle tehdit etmiş ancak 6 Ağustos'ta Rum saldırısı başlamıştır. Çarpışmalar sürecinde ABD, Kıbrıslı Rumlar üzerinde baskı kurarak ateşkes yapılmasını sağlamaya, olası bir Türk-Yunan savaşını durdurmaya ve Acheson inisiyatifinin devamını sağlamaya çalışmıştır. Makarios ve General Grivas bölgedeki operasyonun tamamlanması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Türkiye'de ise Bakanlar Kurulu 8 Ağustos sabahı bölgedeki "Yunan" hedeflerinin vurulması kararını almıştır (Drousiotis, 2008: 251-254). Çatışmaların başladığı günlerde Çalışma Bakanı Tasos Papadopoulos, Belcher'e Kıbrıslı Rumların "gelişmeleri takip ettiklerini" ve Türk "işgalinin" başlaması durumunda Kıbrıslı Türkleri "temizlemeye" başlayacaklarını belirtmiştir (NARA 35). Rumların saldırısı sonrasında Türk jetleri bölgeye saldırıya geçmiştir. ABD Dışişleri Bakan Müsteşarı Ball, Ankara büyükelçisi Hare'a verdiği talimatla "bir katliamı engellemek için elinden geleni yapmasını" istemiştir (NARA, 36). İnönü Hare'a, Makarios'un Koççina'ya yönelik saldırılarını durdurması ve işgal ettiği yerlerden askerlerini çekmesi halinde hava saldırısını sona erdireceğini belirtmiştir (NARA 37). Kıbrıslı Rumların saldırı kararı, Türk Hava Kuvvetleri'nin saldırılarının devam ettiği süreçte siyasi ve askeri liderlerin ortak toplantısında alınmıştır. Dışişleri Bakanı Spiros Kiprianu, Lefkoşa'daki Sovyet büyükelçisi ile görüşmesi için yetkilendirilmiş ve Kıbrıs'ın Moskova büyükelçisi Lefkios Georgiadis, Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko ile ikili görüşmelere başlamıştır. (NARA 38; Drousiotis, 2008: 267). Ancak Kıbrıslı Rumların bu girişimleri işe yaramamış ve Türkiye'nin bombardımanı sonuç vermiştir. Sonuçta Makarios ateşkese razı olmuş, Kıbrıs Rum Muhafız Ordusu Komutanı Yorgo Grivas da başarısızlığından dolayı görevinden istifa etmiştir. Kıbrıs'ta çatışmalar devam ederken Ball, Papandreu'nun Grivas'ın Ada'da bulunma gerekçesini Makarios'u kontrol altında tutmak olduğunu iddia ettiğini belirtmiştir. Ama Ball, Grivas'ın verdiği sözü tutmadığını söylemiştir. Ball'a göre, Makarios'un Kıbrıslı Türklere saldırısı "bencilce ve sistematik" bir girişim olmuştur. Sonuçta Ball, acil olarak Yunanistan ve Türkiye'nin anlaşmasını ve 'hemen Enosis'le Makarios'un ortadan kaldırılması gerektiği sonucuna varmıştır (NARA 39).

Andreas Papandreu Türklerin askeri harekâtı sırasında Atina'nın Kıbrıslı Rumlara yeterince destek veremediğini yazmıştır. Yunanistan Türk jetlerine karşı herhangi bir hava gücü de göndermemiştir. "Kıbrıs, Yunan hava üslerinden uzaktaydı ve bizim savaş uçaklarımızın Kıbrıs üzerinde iki dakikadan fazla uçuş süresi olmayacaktı" ve "Türkiye'yi daha fazla harekete geçmesi için provoke etmemiz anlamına gelecekti" (Papandreu, 1977: 177). Kıbrıslı Rumların askeri destek için SSCB'ye yönelmesi ABD'yi acil olarak Kıbrıs sorununu çözmesi gerektiği konusundaki inancı artırmıştır. Ancak ABD henüz Makarios'un Yunan politikaları üzerindeki etkisini anlamadığından Papandreu'ya "onu kontrol etmesi gerektiği" söylemini sürekli olarak sürdürmüştür. Papandreu ABD'nin bu baskısı karşısında Sovyet tehditini önlemek için Washington'a Kıbrıs'ın acil olarak Yunanistan'la birleşmesini önermiştir. Bu mesajı ciddiye alan ABD, Grivas'ın gerçekleştireceği darbeyi veya Kıbrıs (Rum) ve Yunanistan meclislerinin ortaklaşa alacakları Enosis kararını değerlendirme başlamıştır (NARA 40). Ancak Kıbrıs'ın, Yunanistan'la birleşmesi kolay olmayacaktır çünkü Atina'nın Acheson

önerileri çerçevesinde öncelikle Türkiye'yi tatmin etmesi gerekecektir. ABD, Kıbrıs'ta Sovyet etkisinin artışıyla duyduğu endişeyle Papandreu'yu sürekli baskı altında tutması O'nu somut adım atmaya zorlamıştır. 10 Ağustos 1964'te Labouisse'un mesajı Papandreu'nun kiralama yöntemiyle Türkiye'ye Karpaz'da bir askeri üs vermeyi kabul ettiğini bildirmiştir (NARA 41). Papandreu'nun kararı resmi olarak Acheson'a, Başbakanın Diplomatik Ofis Müdürü Ioannis Sosides tarafından iletilmiştir. 15 Ağustos'ta Sosides yapılan öneriyi değiştirerek Acheson'a 34 kilometre karelik bir alanı Türkiye'ye vermeyi önermiştir (NARA 42). Acheson Yunanistan'ın önerisini Türk temsilcilerine sunduğunda "kabul edilebilir" bulunmamıştır. Türklerin beklentisi Acheson Planı'nın ilk şeklinin kabul edilmesidir. Diğer seçeneklerin ise tartışılması mümkün değildir.

Labouisse 17 Ağustos'ta Papandreu'ya karşı Sovyet kartını oynamıştır (NARA 43; Drousiotis, 2008: 272). Plan işe yararmış ve Papandreu SSCB'nin Kıbrıs'taki etkisini engelleyeceğini düşündüğü "hemen Enosis" önerisini tekrarlamıştır. Papandreu gibi Acheson da Makarios'un bir hükümet darbesiyle devrilmesini desteklemiştir. Ancak Acheson'a göre sorun bunu olanaklı kılacak olan Yunanistan ile Türkiye arasında gizli bir anlaşmanın nasıl imzalanabileceğidir. Ankara Papandreu'ya güvenmediğini ifade etmiştir (NARA 44). Ayrıca Türkiye sadece Papandreu'ya değil Grivas'a da güvenmediğini açıklamıştır (NARA 45). Kısaca Türkiye sadece Enosis'e karar verecek olan Papandreu'ya değil, uygulayıcı olacağı düşünülen Grivas'a da güvenmediklerini ifade etmiştir.

19 Ağustos'da Atina'da iki önemli toplantı yapılmıştır. Biri Labouisse'in özel olarak Papandreu'yu etkilemeye çalıştığı, diğeri ise Yunanlı liderlerin Saray'da yaptıkları toplantılardır. Saray'da yapılan toplantının katılımcıları Kral Konstantin, Başbakan Papandreu, Dışişleri Bakanı Kanelopoulos ve Savunma Bakanı Garufalias'tır. Toplantıda liderler ön şartsız Enosis konusunda anlaşmışlar ve Garufalias'ın kararı Makarios'a onaylatması için Kıbrıs'a gönderilmesini kararlaştırmışlardır. Makarios'un Enosis için ön şartlar ileri sürdüğünü yazmıştır. Cumhurbaşkanı Kıbrıs'taki parlamentodan geçirilmesi öngörülen karar metnine şunların eklenmesini talep etmiştir: Enosis için hiç bir şekilde toprak takası yapılmamalı; Türkiye'ye üs verilmemeli; Birleşik Krallık'ın üsleri kapatılmalıydı (Drousiotis, 2008: 279). Bu şartların gerçekleşmesi durumunda Meclis Enosis kararı alabilecektir. Görüleceği gibi Makarios'un öne sürdüğü şartlar, ne Türkiye ne de Birleşik Krallık için kabul edilebilir koşullar değildir ve Acheson Planı'nın gerçekleşmemesi hedeflenmiştir. Bu süreçte ikili bir oyun sahnelenmiştir: Makarios'un Kıbrıs'ta, Acheson'un ABD'nin planını Cenevre'de Labouisse'un Atina'da Papandreu'ya kabul ettirmeye çalışmaları. Acheson planının yeni şekliyle Türkiye'ye Karpaz bölgesinde bir askeri üs önermiştir. Ancak üssün boyutu Türklerin talep ettiği alandan üç kat küçüktür. Ayrıca, Türklerle egemen üs önerisini beklerken Yunanlıların gelebileceği en son noktanın üssün elli yıllık kiralık olarak verilmesi olduğu ortaya çıkmıştır. (NARA 46). ABD Türkiye'nin harekete geçmemesi için Cenevre'ki görüşmeleri devam ettirmeye çalışmıştır. Sonunda Ball, Papandreu'nun Acheson önerileri çerçevesinde müzakere etmesi için Sosides'i yetkilendirmesini talep etmiştir (NARA 47).

Acheson'un 20 Ağustos'ta önerisini somutlaştırmıştır. ABD Türklerin Ada'ya askeri müdahalesini engellemeye çalışmışken artık Yunanistan'ın askeri operasyon yapmasını önermiştir. Acheson'a göre, Kıbrıs'taki Yunan birlikleri "Kıbrıslıların anayasal haklarını korumak ve düzeni sağlamak amacıyla" harekete geçmelidir (NARA

48). Kıbrıs'taki Yunan askerlerinin Enosis'i gerçekleştirecek güç olmalıdır. Ball Labouisse'e çözüm yolunu Papandreu'ya anlatmasını istemiş ve Papandreu'nun sürekli öğrenmeye çalıştığı ABD planını açıklanması talimatını vermiştir. ABD "zaman ve emek harcayarak" kararını vermiştir. Bu da sunulan plandır ve "pazarlığa açık" değildir. Yunanlılar çözümün yöntemini kendileri bulmalıdır. ABD, Yunanlılara hemen Enosis'i nasıl hayata geçireceklerini söylemeyecek ve Grivas'la ilişkiye geçmeyecektir. Çünkü "atılacak adımlara müdahale etmek istememiştir (NARA 49). Ball, Yunanlıların acil karar vermeni tavsiye etmiş ve Garufoulias'ın Ada'daki mevcudiyetinin bu işin yapılmasına yardımcı olacağını belirtmiştir. Kostopulos 20 Ağustos'ta verdiği bilgiye göre Yunanistan 99 mil karelik bir alanın Türkiye'ye kiralık olarak verilmesini kabul etmiştir (NARA 50) ve bu alan "Londra'nın Ada'da sahip olduğu iki üssün toplamına" eşittir. Yunanistan bu öneriyi ulusal politika haline getirecektir. Papandreu kişisel olarak kararı kabul etmiş ancak başarının Makarios'un saldırısına direnme kapasitesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir" (NARA 51). Papandreu bilinçaltında da olsa Makarios'un rızasının gerektiğini düşünmüştür.

21 Ağustos 1964'te Erim Türkiye'nin kararını açıklamış ve kiralama formülünü reddetmiş, ilk öneriyi tercih ettiğini belirtmiştir (NARA 52). Egemen bölge, Kıbrıslı Türkleri korumak için Acheson Planı'nın temel prensibi olmalıydı. Acheson ise Londra'nın 1914'ten 1960'a kadar Kıbrıs'ta egemen olduğunu bunun da Türkiye'ye önerilen süreden daha az olduğunu hatırlatmıştır. Acheson "son kararın verilmemesini" istemiş Yunanistan'ın kararının beklenmesini talep etmiştir. Çünkü "görüşmelerin çökme sorumluluğu" Yunanistan'a kalmış olacaktı. Acheson Erim'e her iki ülkeyi tehdit eden "Slav tehlikesine" rağmen Kıbrıs'ta yanlış yapmamalarını önermiştir. Erim ise "sizlerin Küba'sı var ve bizim de Kıbrıs'ımız olacak ve ikisi de sakallı adamlar tarafından yönetilecek" demiştir.

Acheson'un önerilerini, ilk eleştirilerden biri ABD'nin Lefkoşa büyükelçisi Belcher olmuştur. Belcher hem Cenevre görüşmelerinin hem de Enosis politikasının birlikte yürütemeyeceğini iddia etmiştir. Belcher'e göre, hemen Enosis politikası "güvenilir Yunan askerleri ile disiplinli Kıbrıslı Rum silahlı unsurlarının ortak çabalarını" gerektirmektedir. Ayrıca Türkiye'ye üs önerisi Kıbrıslı Rumlar için "satın alınabilir" değildir çünkü BM Genel Kurulu'nda çok daha fazla şeyler elde edebileceklerdir (NARA 53). Belcher diğer bir mesajında Grivas konusunda görüş istemiş ve "onunla ilgili nasıl davranması gerektiğini ve Ada'daki işleri yoluna koymak için hangi adımların atılması gerektiğini" sormuştur (NARA 54). Ball, Belcher'e verdiği özel cevapta "büyük bir operasyonun Yunanistan ve Türkiye hükümetleriyle birlikte yürütüldüğünü" ve durumun "dışarıdan farklı görülebileceğini" belirtmiştir (NARA 55). Ball'un cevabı, o dönemdeki ABD dış politikasının son derece katı olduğunu göstermektedir. Dışişleri Bakanlığı, bir resmi görevlinin en yumuşak tondaki söylemini bile kabul edecek durumda değildir.

22 Ağustos'ta Acheson, Başkan Johnson adına İnönü'ye bir mesaj göndermiştir. Acheson, Başkan'ın endişesini vurgulamış ve "Moskova'nın işin içinde olmasının Türkiye ve Yunanistan'a sorunu çözmede ortak bir çıkar noktası" sağladığını ifade etmiştir. Acheson kendisinin Yunanistan'a başarılı bir şekilde Kıbrıs'ta Türkiye'nin ulusal çıkarları ile Kıbrıslı Türklerin güvenlik ve refah sorunlarını kabul ettirdiğini belirtmiştir. (NARA 56). İnönü'nün cevabı yine olumsuz olmaya devam etmiştir (NARA 57). İnönü'ye göre tam egemenlik olmadan hiçbir anlaşma mümkün değildir. Türkiye'nin "hayır" cevabı ABD'yi durdurmamış ve Yunanistan üzerindeki baskısını

sürdürmüştür, Ball Papandreu'ya “bu iş sonuçlanıncaya kadar en yüksek baskıyı uygulanmasını” istemiştir. Ball, Yunan Kralı'nın Grivas ile buluşmasını önermiş, toplantıya Papandreu'yla Kanellopulos'un da katılmasını önermiştir. Grivas'a şu noktalar vurgulanacaktır: Atina ABD'nin önerilerini hayata geçirilmelidir; Bir Türk saldırısı olmadan, Kıbrıs'ın komünistleşmesini engellemek ancak ABD'nin önerisinin hayata geçirilmesi ile mümkündür; ABD, Yunanistan hükümetine “Enosis'in Türklerle yapılacak barışçı bir pazarlık sonunda gerçekleşeceği” garantisini vermektedir. ABD Grivas'a “Diğenis (destan kahramanı) rolünü yerine getirme, Kıbrıs'ın Helenleşmesine ortam hazırlama ve Makarios'un komünistleşirmeye çalıştığı Ada'yı kurtarma” fırsatı vermektedir” (NARA 58). ABD, General Grivas'a hayatının rolünü teklif etmiş ve olumlu cevabını beklemiştir. Papandreu 21 Ağustos'ta “Acheson önerilerini prensipte kabul ettiğini” belirtmişken 22 Ağustos'ta Acheson'un mektubuna verdiği beklenmedik cevabında tavrını değiştirmiştir: Yunanistan'ın planı kabul etmesi ABD'nin inandığı gibi Kıbrıs sorununun çözümünü sağlamayacaktır. Yunanistan'ın kararı önemli olsa bile nihaî kararı verecek olan Kıbrıs'ın liderliği ve halkıdır. (NARA 59).

Bu mektubu aldıktan sonra Acheson 22 Ağustos'ta Washington'a Yunanistan ve Türkiye'nin önerileri reddettiklerini duyurmuş ve müzakerelerin sona erdirilmesini önermiştir (NARA 60). Ancak Washington çabalarını sona erdirmemiş ve Acheson Planı'nın yeni şekli taraflara sunulmuştur.

3.3. Görüşmeleri Kurtarmak için Üçüncü Plan

Acheson, Washington'a bir Yunan-Türk anlaşmasıyla Kıbrıs'ın “Rusya'nın Akdeniz'deki bir uydusu olmasını engellemeyi” başaramadıklarını yazmıştır. ABD bu iki ülkeyi daha etkin olarak kullanması gerekmektedir. Acheson'a göre, Yunanistan hedefe ulaşmak için daha avantajlı durumdadır ve Atina Türkiye'nin askeri müdahalede bulunmasını diplomatik yoldan engelleyebilirse Kıbrıs'ta kontrolü ele geçirebilecektir. Acheson, “Enosis'i Makarios'un kontrolü dışına çıkarmak için” Yunanlıların yeterli zamanı olduğuna inanmıştır. Bunu, Grivas ve Yunanistan eşgüdüm içinde yapabirdi. Bunun sağlayabilmesi için kritik bölgelerdeki Milli Muhafız Ordusu askerlerinin, disiplinli ve düzenli Yunan askerleriyle değiştirilmesi gerekecektir. Türkiye'nin yatırılması için de Yunanistan Kıbrıslı Türklerin güvenlik ve refahını sağlamalıdır. Öncelik “Kıbrıs'ın komünistleşmesini” önlemek olduğundan ABD tarafların Enosis öncesi ve sonrası için bir anlaşmaya varılmalarını sağlamalıydı (NARA 61). Öncelikli hedef ise, Türkler'e Kıbrıs'taki ‘insanlarının’ durumunun “Yunan kontrolünde daha iyi olacağını” gösterebilmektir (NARA 62).

Ball, Yunanistan'la Türkiye'nin anlaşmasının kolay olmayacağı inanmakta ancak “oyunu” henüz kaybetmediklerini iddia etmektedir. ABD'nin Türkleri “ulusal gururlarını koruyup, önemli kazanımlar elde edeceklerine” inandırabileceğini düşünmektedir. Grivas sorumluluk almayı kabul edene kadar, Atina Makarios'a karşı harekete geçmeyecektir. Ball CAS'tan (ABD'nin Gizli Bilgi Merkezi) “Grivas'ı etkileyebileceği” bir bilgi almış ve “Kıbrıs'taki Yunan askerlerinin emir aldıkları takdirde Makarios'u devirecek gücü” bulunduğunu kesinleştirmiştir (NARA 63). Ball, taraflar üzerlerindeki ağır baskıyı sürdürmeyi ve başka seçenekleri olamayacağını düşünmelerini istemiştir çünkü ABD'nin azımsanmayacak bir ilerleme sağlamıştır: Papandreu görüşmeye başlamış, Kıbrıs'ta Türklerle üs vermeyi kabul etmiş, Kiprianu'nun Moskova'ya gidişini geciktirilmiştir. Grivas, hiçbir üssü kabul etmezken

sonrasında Atina'nın pozisyonuna gelmişti. Türkiye, Acheson'un ilk önerilerini beğenmemiş ancak sonunda tümünü kabul etmiştir. Bu nedenle taraflar daha fazla sıkıştırılmalıydı. Ball, ABD'li general Robert Porter'i Türkiye'ye gönderip Türk Ordusu'ndaki arkadaşlarıyla görüşmesini ve İnönü'ye karşı sorun yaratılmamasını istemiştir. Porter aynı zamanda, "komünist tehlikenin ciddiyetini vurgulayıp Makarios'un Moskova'ya gösterdiği yakınlığın bazı delillerini" de gösterebilecektir (NARA 63). Ball herşeye rağmen Yunanistan'ın Enosis'i gerçekleştirebileceğinden kuşku duymuştur. Grivas iki aydan beridir Ada'dadır ve popülerliğinin dorukta olduğu ilk dönemde eyleme geçmemiştir. Grivas'ın açık bir şekilde "Türk işgaline karşı ABD'nin garantisini almadan" harekete geçmeyeceği ortaya çıkmıştır. Yani ABD, "duruma müdahale etmezse Grivas Makarios'u devirmeye" çalışmayacaktır (NARA 63).

Ball, hareket tarzlarının nasıl olacağını 23 Ağustos'ta ilgili büyükelçilerle Cenevre'deki Acheson'a bildirmiştir. Türkiye'nin, Karpaz yarımadasında egemen bir üstün daha azına razı olmayacağı anlaşılmıştır. Yine de ABD, Kıbrıs'ın diğer bir Küba olabileceği koşullara sürüklenmesini istememiştir. Bu durumu engellemek için ABD "Yunanistan'a kendi planladığı şekilde Enosis'i gerçekleştirmek için" harekete geçmesini belirtmelidir. Eğer Atina bunu "makul bir hızda hayata geçirirse, ne Türkiye ne de başka bir yabancı güç Kıbrıs'a müdahale etme fırsatı bulamazdı." ABD "Kıbrıs'ın yeni bir Küba olmasına izin veremezdi ve bu nedenle Yunanistan'ı Enosis'i gerçekleştirmek için teşvik edecekti". ABD riskin farkındadır ama buna rağmen Yunanlılara "hiçbir yabancı gücün müdahalesi olmadan" Enosis'in gerçekleşeceğinin garantisini vermeyi" düşünmüştür. Ball riskleri paylaşmak ve daha fazla destek bulmak için ABD, Birleşik Krallık, [Batı] Almanya ve İtalya'yla birlikte hareket etmeyi planlamıştır (NARA 64). Acheson ise Cenevre'de birkaç gün daha kalarak Ball'un önerileri çerçevesinde düzenlemeler yapacaktır. Acheson, Ball'un planını mantıklı bulmuş ve Nicolazis ile Sosides'in kendisine söyledikleriyle birebir örtüşüğünü saptamıştır (NARA 65). Ball, Acheson'dan aldığı olumlu cevaptan sonra, Porter'e gönderdiği mesajla Genelkurmay Başkanı Sunay'ı etkilemek için özel çaba harcamasını talep etmiştir. Ball Türklerin Acheson Planı'nın "erdemine" ikna olmalarını istemiştir. Ball ayrıca Porter'in, Karpaz'da önerilen üssün planının Sunay'a gösterilmesinde sakınca görmemiştir. (NARA 66).

General Porter 25 Ağustos'ta Ball'a Sunay'la görüşmesinin raporunu gönderir. Sunay Kıbrıs'taki Türklerin durumu istikrarlı bir şekilde kötüye gittiğini ve Türkiye'nin mutlaka egemen bir üsse sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Türkler açısından "onur psikolojik bir olgudur" ve egemen üs sembolik olarak Taksim anlamına gelecektir. Sunay, "Kıbrıslı Türklerin güvenliği tehdit altında olmadığı sürece" müdahale olmayacağını Türk tarafının bir çözüm bulunana kadar görüşmelere devam edeceğini ifade etmiştir (NARA 67). Sunay Kıbrıs'ın asla yeni bir Küba olmayacağını belirtirken Türkiye'nin "Rusya" ile sınırı bulunduğunu da hatırlatmıştır (NARA 68). Ball Yunanlılar ve Türklerin önceliklerini Soğuk Savaş'a göre şekillendirmediklerini hissetmiştir. Olumsuzluklara rağmen Ball ve Acheson, ABD'nin olası hareket planını uzun bir telekonferansta görüşmüşlerdir. Acheson, Porter'in görüşüne hak vererek Türkler kiralık üssü kabul etmeyeceklerini savunmuştur. Acheson Ball'a, Papandreu'nun geçmişte yaptığı Enosis önerisini tartışmamasını tavsiye etmiştir. Ayrıca Acheson Enosis sonrası bir Türk saldırısı beklemediğini söylemiştir (NARA 69). Ball

da Yunanistan'la mevcut koşullarda daha iyi bir anlaşma yapılmasının mümkün olmadığını fark etmiştir. Ball Achenon'a iki konunun kendisini endişelendirdiğini belirtmiştir: Bunlar Türklerin Kıbrıs'ı bombalamakta kullandıkları MAP (Askeri Yardım Programı) uçakları ile ABD'nin Türkleri engellemeyi kabul etmemesi durumunda Yunanistan'ın "Enosis'i gerçekleştirmek için" harekete geçmeyecek olmasıydı. ABD'nin karşılaştığı durum, "Yunanlıların hareketsizliği ve muhtemel sadakatsizliği" sonucunda Makarios'un sahnelediği bir oyunun oynanması olmuştur (NARA 69). Türkiye'nin Ada'da gerçekleştirdiği "bombalama olayı Washington'da ortalığı karıştırıp içinden çıkılmaz bir durum" yaratmıştı. Bu durum Washington'un tüm askeri yardım programlarını tehlikeye atabilir ve konuyu savunulamaz hale getirebilirdi. Ball'un değişmeyen fikri "uzun süreli bir çözümün ancak Enosis'le" gerçekleşeceğidir. Çünkü Yunanistan Enosis'le Ada üzerinde egemenliğini sağlayınca Batı'nın çıkarları daha iyi korunacaktı (NARA 70). Ancak Enosis, Yunanistan'ın inisiyatifi ve ABD ile Birleşik Krallık'ın katılımı olmadan gerçekleştirilmeliydi.

Papandreu'nun Makarios'la Atina'da yaptığı görüşmenin sonuçlarını Labouisse 25 Ağustos'ta Washington'a aktarmıştır. Papandreu'ya göre, Türkiye'nin askeri bir saldırıda bulunmayacağını garantisini vermemesi kendisini Makarios karşısında zor durumda bırakmıştı. Andreas Papandreu da Makarios'un Papandreu'yu Kıbrıs davasına ihanet etmekle suçlamasının Başbakan'ın prestijini tamamen yok ettiğini belirtmiştir (NARA 71). Papandreu'nun durumu çok "zayıftı" çünkü Nicolet'in de belirttiği gibi Yunanistan'da "giderek büyüyen ve Kıbrıslı Rumlar'a kayıtsız şartsız destek vermeye hazır olan, bu çizgiden sapmayı vatana ihanet olarak niteleyen radikal bir akım" vardı (Nicolet, 2001: 254). İlginç olan Makarios'un fikir değiştirerek Enosis sonrasında NATO'ya bir üs vermeyi kabul ettiğini belirtmesiydi (NARA 72). Bu yeni gelişmeyle birlikte Enosis artık darbe ile değil Makarios'la görüşmeler yoluyla gerçekleştirilebileceği düşüncesi Washington'da tartışılmaya başlanmıştır.

3.4. Dördüncü ve En Sert Plan

Acheson 26 Ağustos'ta planının dördüncü versiyonunu hazırlamıştır: Kıbrıs sorununun çözümü için Yunanistan ve Türkiye arasında bir anlaşmanın imzalanması beklemek imkânsızdır. Acheson'un yeni planı, Yunanlılar ile Türklere daha fazla sorumluluk yüklemiştir. İki ülke hiçbir koşulda savaşmamalıdır. Bu "savaşı önlemenin ilk koşulu" Makarios'un görevinden uzaklaştırılmasıydı ve bunun için Yunanlıların Ada'da yeterince kuvveti vardır ve gerekirse ABD de katkıda bulunabilecektir (NARA 73). Son adım, Türkiye'yi Kıbrıs'taki olaylara dahil edilmesidir. Türk Ordusu'na "çok gizli ve çok dolaylı" bir şekilde "herkesten daha kurnaz olduklarını hissettirecek" bir strateji geliştirmesine yardım etmektir. Türklerin bu planı hayata geçirmeleri ya Makarios'un tam bağımsızlık için yapacağı bir darbe sonrasında veya Yunanistan'la Kıbrıs'ın yapacakları bir darbeyi fırsat olarak kullanarak mümkün olabilirdi. MAP mühimmatı kullanılarak teçhizatlandırılan bir Türk çıkarma birliğinin oluşturulmalı ve son ana kadar gözden uzak tutulmaları sağlanmalıydı. Bu plan çerçevesinde Türkler, "Akadu-Boğaz sınırını geçmemek" koşuluyla Karpaz yarımadasını işgal edeceklerdir. Türk birlikleri karaya çıktıktan sonra Yunanistan Türkiye'nin harekâtının saldırı amacı taşımadığını ve anayasal düzenin yeniden tesis edilmesini amaçladığını açıklayacaktır. Türk birlikleri de belirlenen sınırı geçmeden *Je suis, je reste* (ben kalıyorum) diyecektir. Acheson Ekim'e kadar iki seçeneğin de gerçekleşmemesi durumunda alternatif bir plan

hazırlamıştır (NARA 74). Bunun için Türkiye, kendi yasal ve siyasi durumunu BM Genel Kurulu'na taşıyıp ilerletmeli, Atina'yı Makarios'a baskı yaparak "doğru yola" gelmesi için zorlamalı ve Kıbrıs Anayasası'nın korunması için, anlaşmadan kaynaklanan müdahale hakkı olduğunu duyurmalıdır. Türkiye'nin harekâtından önce Yunanistan Kıbrıs'a asker çıkaracağından Ankara bir sorunla karşılaşmayacaktı. Yunanistan Ada'ya müdahaleyi bir hak olarak gördüklerinden Türkiye de benzer bir hakkı talep edebilmeliydi. Yunanistan da Garanti Antlaşması'nın verdiği hak ve yükümlülükleri kullanmakta olan Türk kuvvetlerine saldırmaktan özellikle kaçınılmalıydı.

Ball 26 Ağustos'ta Acheson'un bir hafta daha Cenevre'de kalmasını rica etmiş (NARA 75) Acheson da 27 Ağustos'ta "Kıbrıs Sorununun Çözüm Koşulları Taslağı"nı açıklamıştır. Taslakta "egemenliğin Yunanistan'a devredilme şekli, azınlık hakları ve kiralık alanın Türkiye Cumhuriyeti hükümetine verilme yolları" anlatılmıştır (NARA 74). Aynı gün ABD Lefkoşa Büyükelçiliği Washington'a gönderdiği mesajda Kıbrıs'taki darbe söylentilerini anlatmıştır. Üç gazete Kıbrıs'a yönelik NATO planlarına karşı çıkan Makarios'un bir darbeye görevinden alınmasının planlandığını belirtmiştir. Büyükelçilik Makarios'un darbe söylentilerini reddettiğini belirtmiştir. Makarios, "Kıbrıs'ın düşmanları bana karşı darbe planlamış veya buna hazırlık yapsalar bile bunu hayata geçiremediler" demiştir (NARA 76).

Acheson Planı'nın son hali, hiçbir zaman ilgili taraflara sunulmamıştır. Öncelikle yaklaşmakta olan seçimler, ABD yönetiminin harekete geçmesini engellemiştir. Ayrıca, Kıbrıs'ta Makarios'un yeni "barış politikası" nedeniyle atmosferin daha iyi bir hale geldiğine dair işaretler vardır. Diğer yandan, Acheson Planı'nın dördüncü versiyonunun uygulanması, Yunanistan ve Türkiye'nin alacağı radikal kararlara ihtiyaç duymaktaydı. Muhtemelen ABD'yi durduran bir diğer faktör Makarios'un Kıbrıs ve Yunanistan'daki güçlü pozisyonudur. Planın uygulanması, Ada'da çok fazla kanın dökülmesine neden olabilir ve Kıbrıs sorununun tarafları arasındaki gerilimi daha da artırabilirdi.

Joseph, Cenevre görüşme sürecini ve Kıbrıs'a yönelik Türk hava saldırıları arasındaki ilişkiyi eleştirmiş, Acheson planı ilerletilirken Türk hava kuvvetlerinin de Kıbrıs'ı bombaladığını yazmış, süper bir gücün bağımsız bir ülkeyi cezalandırmak için çalıştığını iddia etmiştir (Joseph, 1999: 66). Joseph'in eleştirisi yanlış değildi ancak olayın yaşandığı dönemin Soğuk Savaş'ın en sıcak dönemi olduğu unutulmamalıdır. Gerek ABD gerekse SSCB yumuşama dönemine kadar karşı tarafı zayıflatmak ve yok etmek için ellerindeki tüm araçları kullanmışlardı. ABD'nin amacı Makarios'a diz çöktürmek değil, iki NATO üyesinin Kıbrıs sorunu yüzünden çatışmasını engellemektir. Kıbrıs Cumhuriyeti ise bu uğurda feda edilebilirdi. Sorun Makarios olsaydı ileriki yıllarda ABD Başkanı Richard Nixon tarafından Beyaz Saray'da ağırlamazdı. Sorun dönemseldi ve aslında ABD Türkiye'nin Kıbrıs'a saldırısını engellemek için çok çaba harcamıştır. ABD arşiv belgelerinin açıkça gösterdiği gibi NATO'nun bütünlüğü her şeyden önemlidir ve Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye ile Yunanistan savaşamazlardı. Acheson Planı'nın uygulanmamasının bir nedenini Uslu yaklaşan başkanlık seçimlerini bağlamıştır. Uslu'ya göre ABD'nin katılmış olduğu Vietnam savaşı onu sürekli meşgul etmekteydi. Yeni bir savaşın Kıbrıs'ta çıkmasına Johnson izin veremezdi çünkü Türkiye'nin sınırlı "işgali" sonuçta büyük bir savaşa evrilebilir ve seçimlerde sorun oluşturabilirdi (Uslu, (2000: 144-145).

Birçok yazar, Acheson Planı'nı ABD'nin Enosis'i desteklediğinin kanıtı olarak savunur (O'Malley & Craig, 1999: VII-VIII; Stearns, 1992: 11). Ancak, ABD belgelerinin ve Ball'un da açıkça gösterdiği gibi Enosis, ABD'nin, SSCB'nin Kıbrıs'a girişini engelleyeceğini düşündüğü seçeneklerden yalnızca bir tanesiydi. NATO'nun geleceği için ABD, hem Yunanistan hem de Türkiye için kabul edilebilir bir plan hazırlamaya çalışmıştır. ABD, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin tutumları ve önceliklerini anladığında, bir kez daha Enosis temelinde bir çözüm önerisinde bulunmamıştır (Şahin, 2002: 46). Couloumbis, Acheson Planı'nı en iyi değerlendiren yazarlardan biridir. Couloumbis bu planı, ABD'nin Kıbrıs sorununun "NATO içinde barışçıl bir çerçevede çözümü için, en deneyimli diplomatının hazırladığı bir dizi öneri" olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu plan, Yunanlılara Enosis, Türklere ise Taksim olarak "satılabilecekti" (Couloumbis, 1983: 46). Sonuçta Acheson Planı hazırlanmış ama makalenin sonuç kısmında geniş şekilde özetlenen nedenden dolayı Atina ve Ankara'ya "satılamamış" ve uygulanamamıştır. Ancak gerek Yunanistan'ın gerekse Türkiye'nin Acheson Planı'ndan çıkardığı dersler ve 1974'te yaptıkları uygulamalar olmuştur. Bunlar aşağıda sonuç kısmında anlatılacaktır.

SONUÇ

ABD 1960'lı yıllarda algıladığı kömünizm tehditi nedeniyle NATO içindeki sorunların özellikle ittifak içinde çözülmesini ve SSCB'ye fayda sağlayacak yaklaşımlardan kaçınılmasını istemiştir. Çünkü Uzak Doğu'da ABD ile SSCB arasında yaşanan gerilim gerilim 1960'lı yıllarda Orta Doğu'ya taşınmaya başlamıştır. Bu nedenden dolayı NATO'nun güney kanadının sıkıntıya düşmemesi oldukça önemli görülmüştür. ABD, 1960'ın başında şekillendirdiği politikayla Kıbrıs'ı Yunanistan ve Türkiye'nin hâkimiyet alanı içinde tutmayı düşünmüştür. Ancak bu "yarı bağımsız devlet" 1963 yılı sonunda tarafların ulusal hedeflerine yönelmesi nedeniyle çökmüştür. ABD Kıbrıs sorununu "aile" içinde yani NATO bünyesinde çözmeyi istemiştir. Ancak Makarios'un sorunu BM'ye taşıma ve Türkiye'yi orada alt etme düşüncesi ABD için ilgilenmesi gereken bir problem olmuştur. Bu gelişme sonrasında, ABD'nin ana amacı Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışmayı önlemek ve NATO'nun güney kanadının bütünlüğünü korumak olmuştur. Ada bu dönemde Soğuk Savaş kutuplaşmasına sahne olunca ABD gönülsüz de olsa sorunla daha fazla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Kıbrıs'a bir NATO birliğinin barış gücü olarak gelme girişimi Makarios tarafından engellenince ABD Sovyet blokunu içermeyen bir gücün Ada'ya gelmesine onay vermiştir. Ancak BM barış gücünün Kıbrıs'a gelmesi gecikince ABD Kıbrıs sorununun kökten çözüleceği bir plan üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Kıbrıs'ı bir NATO ülkesi yönetmesi sorunu çözecektir. Türkiye Kıbrıs'ta egemen bir üsse sahip olma düşüncesiyle planın ilk şeklini kabul etmiştir. Planın ikinci şekli askeri üssün egemen değil kiralık hale dönmesi nedeniyle Ankara plana desteğini sonlandırmıştır. ABD'nin düşüncesinin aksine Yunanistan Makarios üzerinde etkili olamayınca Atina da planı desteklememiştir. Plan tartışmaları Makarios'un Yunan iç politikasında ne denli etkileyici olduğunu göstermiştir. Plan Cenevre'de tartışılırken Makarios Atina'da "Yunanistan Kıbrıs'ı satıyor" söylemiyle hükümeti zayıflatabilmiş, Ada'ya daha fazla asker ve mühimmat getirilmesini sağlamış ve Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türklere yönelik yeni bir askeri harekâtı başlatmıştır. Sonuçta, Acheson Planı tüm taraflarca reddedilmiştir. Ancak, 1964'te gündeme gelen Acheson Planı sadece o döneme ilişkin değil sonraki etkileriyle de önem taşımıştır. Çünkü Acheson Planı

döneminde tartışılanlar sonraki yıllarda etkisini göstermiştir. Acheson Planı ve ABD arabulucusu tarafından tartışılan senaryolar hem Yunanistan hem de ABD Kıbrıs sorunun uluslararasılaşmasını önlemek için Acheson Planı'nı gündeme getirmiştir. Ancak ABD, Acheson Planı'nı tarafları gündemine getirerek iki "anavatanın" da Kıbrıs'a müdahalede bulunabileceklerinin işaretini vermiştir. ABD'nin taraflar yönelik gündeme getirdiği tek kısıt herhangi bir harekâtın taraflarca anlaşmaya varması sonrasında olacığıydı. Peki 1974'teki gibi bir durumda bu kısıt geçerli olabilecek miydi? Yaşananlar bunun olmayabileceğini göstermiştir. Cenevre görüşmeleri süreci yeniden düşünüldüğünde Türkiye ve Yunanistan'ın düşünce yapısında Acheson Planı sonrasında önemli bir evrim yaşandığı görülecektir.

Yukarıda belirtildiği gibi Yunanistan Kıbrıs'ta Makarios'u devirebileceği mesajını Acheson Planı tartışmaları sırasında almış ve Batı'nın çıkarı doğrultusunda harekete geçerse Washington'un onu engellemeyeceğine inanmıştır. Yunan cuntası 1974 Temmuz'unda Kıbrıs'ta darbe yapmaya karar verdiğinde komünistlerin Kıbrıs'taki faaliyetlerinden dem vurmış ve Makarios'un hem yerel komünistler hem de Moskova ile birlikte çalıştığını savunmuştur. Cunta Kıbrıs'taki darbe sonrasında Washington'la iyi ilişkilerine devam edeceğini ve ABD'nin 1964 ve 1967'de yaptığı gibi Ankara'nın askeri müdahalesini engelleyeceğini düşünmüştür. Acheson Planı Yunanistan'da seçimle gelen ve kamuoyu baskısına açık olan bir hükümet döneminde gündeme gelmiştir. Bu süreçte Makarios Papandreu'yu baskı altına almış ve Cenevre'deki görüşmeleri baltalama konusunda başarı kazanmıştır. Ancak Atina 1964'te Ball'un CAS'tan aldığı istihbaratla Kıbrıs'taki Yunan askerlerinin Makarios'u devirecek gücü olduğunu öğrenmişti. 1973'te Yunanistan'da daha radikal unsurların başa geçmesiyle Atina ile Makarios arasındaki ilişkiler gerginleşmiş sonuçta Ball'un verdiği bilgi kullanan cunta Milli Muhafız Ordusu ve Yunan Alayı vasıtasıyla darbe gerçekleştirmiştir.

Türkiye de Acheson Planı'ndan çeşitli dersler çıkarmış ve bunları 1974 yılı ve sonrasında kullanmıştır. Türkiye Yunanistan'la anlaştığı sürece Kıbrıs'taki bir askeri harekâtı Washington'un engellemeyeceğini Acheson Planı tartışmalarında öğrenmiştir. Yunan darbesi Türkiye'yle anlaşmadan yapıldığından Ankara Kıbrıs'taki "bozulan düzeni yeniden tesis etme" prensibiyle hareket edebileceğine inanmıştır. Bu nedenle Kıbrıs'taki bozulan düzeni yeniden tesis etmek üzere Londra ile ortak hareket etmeyi önermiş uluslararası toplum da ilk harekâtı desteklemiştir. Ball, Makarios'un Kıbrıslı Türklere yönelik saldırısını "bencilce ve sistematik" bir girişim olarak değerlendirmişti. Ball'un bu düşüncesi Ankara'yı etkilemiş ve benzer bir durumun Yunan darbesi sırasında yaşanacağını düşünmüş ve askeri harekâtına meşruiyet sağlamıştır. Andreas Papandreu Acheson Planı tartışmalarında Yunanistan'ın Türklerin hava harekâtı sırasında Kıbrıslı Rumlara yeterince destek veremediğini dile getirmiştir. Bunun nedeni de Yunanistan'la Kıbrıs arasındaki uzak mesafeye bağlamıştır. Türkiye'li yetkililer de Yunanistan'ın bu kısıtının avantajlarını 1974'teki askeri harekâta kullanabileceklerini öğrenmiş ve faydalanmışlardır. Acheson Planı hazırlığı süresince seçeneklerden biri olarak görülen ancak pratik zorluklardan dolayı gündeme getirilmeyen konu federasyon çözümü olmuştur. Büyük nüfus değişimi gerektireceği için gündeme getirilmeyen bu çözüm yöntemi 1974'te Türkiye'nin askeri harekâtı sonrasında gerçekleşen nüfus değişimi nedeniyle Washington açısından kabul edilebilir bir alternatif olmuştur. Türklerin masaya getirdiği ilk plan büyük ölçüde Türkiye'nin 1974 yılında ele geçirdiği

bölgeye çok yakındır. Türklerin bu önerisi 1964 yılı koşullarında ABD tarafından kabul edilmezken 1974 sonrasında federal çözüm çerçevesinde Kıbrıslı Türklere kalacak bölge olarak uygun görülecektir.

Son söz olarak ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in 1974 Yunan darbesi sonrasında hem Yunan cuntasına hem de Türkiye'nin askeri müdahalesine "beklenen" tepkiyi vermediği hatırlatılabilir. Ayrıca ABD'nin New York'ta görevine dönmek için destek arayan Makarios'a yeterince yardımda bulunmadığı kaydedilebilir. "Su yolunu bulur" politikasını sürdürdüren Kissinger, Ball ve Acheson gibi realist bakış açıyla hareket ederek Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs'taki yolunu açtığı ifade edilebilir. Yunanistan'ın darbesi sonrasında Türkiye'nin ilk müdahalesi tüm uluslararası toplum tarafından meşru olarak karşılanmış ve Acheson Planı'nın başaramadığı "çözüm" 1974'te *de facto* olarak gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Adams, T. W., & A. J. Cottrell, (1968), *Cyprus: Between East and West*, The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- Attalides, M., (1979), *Cyprus: Nationalism and International Politics*. Edinburgh, Q Press.
- Bahçeli, T., (1990), *Greek-Turkish Relations since 1955*, Boulder, San Francisco & London, WestPoint Press.
- Ball, G. W., (1982), *The Past Has Another Pattern: Memoirs*, New York & London, W. W. Norton & Company.
- Bitsios, D., (1975), *Cyprus: The Vulnerable Republic*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies.
- Couloumbis, T. A., (1983), *The United States, Greece and Turkey: The Troubled Triangle*, New York, Praeger.
- Drousiotis, M., (2008), *The First Partition: Cyprus (1963-1964)*, Nicosia, Alfadi Publications.
- Erim, N., (1975), *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi.
- Fırat, M. M., (1997) *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- FRUS 1: Riddleberger, Embtel Athens 3536, 15.6.1958: FRUS, 1958-1960, Central Files, 711.11-EI/6-1558, Department of State. FRUS, 1958-1960, Vol. Part 1, Doc. 227, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p1/d227> 15.1.2024.
- FRUS 2. NSC Report: “Statement of U.S. Policy toward Cyprus” (NSC 6003), 9.2.60: S/S Files: Lot 63 D 351, FRUS 1958-1960, VOL. X, Part 1. Doc. 249. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p1/d249>, 15.1.2024.
- John Reddaway, J., (1986), *Burdened With Cyprus: The British Connection*, London, K. Rüstem & Brother and Weidenfeld & Nicolson Ltd.
- Joseph, J. S., (1999), *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics: From Independence to the Threshold of the European Union*, London, Macmillan Press Ltd.
- NARA 1. State Department, Airgram to Nicosia G-35, 12.12.58: doc. 747C.00/12-958, box 3285, NARA.
- NARA 2. CH JUSMMT Ankara, 12.3.1964: POL 23-8 CYP, box 2084, NARA.
- NARA 3. Rusk, Deptel to Ankara 1290, Message from Johnson to İnönü”, 5.6.1964: POL 23-8 CYP, Box 2085, NARA.
- NARA 4. Telcon between Johnson and Rusk, 9.6.1964: POL 23-8, box 2085, NARA.
- NARA 5. Memorandum from Ball to Johnson, Subject: The Cyprus Problem, 1.6.1964, POL 23-8 CYP, box 2085, NARA.

NARA 6. Memcon between Jernegan and Denis A. Greenhill, the British Minister, Subject: "Ultimate Solution for Cyprus", 30.3.1964: POL 23-8 CYP, box 2083, NARA; Talbot to Ball, Memorandum, Subject: "Cyprus Solutions-Alternatives, Recommendations and Tactics", 3.6.1964: POL 23-8 CYP, box 2085, NARA.

NARA 8. Belcher, Embtel Nicosia 1078, 7.4.1964: Cyprus Solutions, Records Relating to Cyprus, NEA/CYP, NEA, box 4, NARA.

NARA 9. Labouisse, Embtel Athens 1722, 18.5.1964: POL 23-8 CYP XR POL 32-3 CYP, box 2081, NARA.

NARA 10. Acheson to Ball, Embtel Geneva 114, 14.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 11. Ball to Acheson, Deptel Circular 66, 9.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 6. Acheson to Ball, Embtel Geneva 114, 14.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 7. The report of the NSC meeting, 4.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus 1 Contingency Plans to Cyprus VI Miscellaneous, box 12, NARA.

NARA 8. Acheson to Ball, Embtel Geneva 92, 11.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 9. Acheson to Ball, Embtel Geneva 117, 14.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 10. Acheson to Ball, Embtel Ceneva 202, 23.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2088, NARA.

NARA 11. Labouisse, Embtel Athens 116, 14.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2088, NARA.

NARA 12. Labouisse, Embtel Athens 116, 14.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2088, NARA.

NARA 13. Acheson to Ball, Embtel Geneva 181, 21.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2088, NARA.

NARA 14. Acheson to Ball, Embtel Geneva 168, 21.6.1964: POL 23-8 CYP, 2088, NARA.

NARA 15. Acheson to Ball, Embtel Geneva 223, 27.7.1964: Records of Undersecretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis - Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis - Geneva Telegrams, box 14, NARA.

NARA 16. Acheson to Ball, Embtel Geneva 241, 28.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 17. Labouisse, (for Acheson) Embtel Athens 172, 30.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 18. Labouisse, (for Acheson) Embtel Athens 180, 30.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 19. Acheson to Ball, Embtel Geneva 265, 30.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 20. Acheson to Ball, Embtel Geneva 266, 30.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 21. Acheson to Ball, Embtel Geneva 261, 30.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 22. Acheson to Ball, Embtel Geneva 241, 28.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 23. Labouisse, (for Acheson) Embtel Athens 187, 31.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 24. Labouisse, (for Acheson) Embtel Athens 187, 31.7.1964: POL 23-8 CYP, box 2087, NARA.

NARA 25. Labouisse to Acheson, Embtel Athens 190, 1.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 26. The report of the NSC meeting, 4.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus 1 Contingency Plans to Cyprus VI Miscellaneous, box 12, NARA.

NARA 27. Ball, Finletter and Talbot to Acheson, Deptel 175, 6.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 28. Labouisse to Acheson, Embtel Athens 197, 2.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 29. Acheson to Ball, Embtel Geneva 315, 6.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 30. Belcher to Rusk for Acheson, Embtel Nicosia 178, 6.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 31. Ball to Hare, Flash Deptel 202, 9.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 32. Hare to Ball, Embtel 247, 10.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2090, NARA.

NARA 33. Ball to Belcher, Flash Deptel 128, 9.8.64: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 34. Ball to Acheson, Flash Deptel 345, 8.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 35. Labouisse, Embtel Athens 233, 8.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2089, NARA.

NARA 36. Labouisse to Acheson, Athens 260, 11.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, Box 14, NARA.

NARA 37. Acheson to Rusk, Embtel 382, 11.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2090, NARA.

NARA 38. Labouisse, Embtel Athens 327, 17.8.1964: 1964-66, POL 23-8 CYP, box 2090, NARA.

NARA 39. Acheson to Rusk, Embtel 426, 19.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14, NARA.

NARA 40. Acheson to Rusk, Embtel 425, 19.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14., NARA.

NARA 41. Acheson to Rusk, Embtel Geneva 437, 20.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, Box 14. NARA.

NARA 42. Ball to Ambassadors, Deptel 320, 19.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2091, NARA.

NARA 43. Acheson to Ball, Embtel Geneva 439, 20.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14., NARA.

NARA 44. Ball to Labouisse, Deptel Flash 327, 20.8.1964: POL 23-8 CYP, box 2091, NARA.

NARA 45. Labouisse for Acheson, Flash Deptel 360, 20.8.64: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14, NARA.

NARA 46. Labouisse for Acheson, Flash Deptel 366, 21.8.1964: POL 27 CYP, box 2089, NARA.

NARA 47. Acheson, Embtel Geneva 445, 21.8.1964: POL 27 CYP, box. 2091, NARA.

NARA 48. Belcher, Embtel Nicosia 357, 21.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 49. Belcher, Embtel Nicosia 359, 21.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis to Cyprus Crisis-Nicosia Telegrams, box 13., NARA.

NARA 50. Ball to Belcher, Deptel Flash 206, 21.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 51. Acheson for Hare, Geneva 458, 22.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 52. Hare for Ball, Embtel Flash Ankara 363, 22.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 53. Ball to Labouisse, Deptel Flash 347, 22.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 54. Labouisse for Acheson, Embtel Athens 381, 23.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14., NARA.

NARA 55. Acheson, Embtel Geneva 461, 22.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Geneva Telegrams II to Cyprus Crisis-Dept's Outgoing Telegrams II, box 15., NARA.

NARA 56. Acheson for Ball, Embtel Geneva 462, 22.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Geneva Telegrams II to Cyprus Crisis-Dept's Outgoing Telegrams II, box 15., NARA.

NARA 57. Acheson to Rusk, Embtel Geneva 466, 22.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 58. Ball to Acheson, Flash Deptel 477, 23.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 59. Ball to Acheson and the Ambassadors, Deptel Flash 479, 23.8.1964: POL 27 CYP, box 2089, NARA.

NARA 60. Acheson for Ball, Flash Embtel Geneva 467, 23.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Geneva Telegrams II to Cyprus Crisis-Dept's Outgoing Telegrams II, box 15., NARA.

NARA 61. Ball to General Porter, Flash Deptel 318, 24.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 62. General Porter to Ball, Embtel Ankara 384 Immediate, 25.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14., NARA.

NARA 63. General Porter to Ball, Immediate Embtel Ankara 407, 27.8.1964: POL 27 CYP, box 2092, NARA.

NARA 64. Acheson-Jernegan Telecon with Ball and Talbot, Geneva, 24.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 65. Ball to Ambassadors, Flash Deptel London 1364, 25.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 66. Labouisse, Immediate Embtel Athens 405, also for Acheson, 25.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Athens Telegrams 1 to Cyprus Crisis-Geneva Telegrams 1, box 14., NARA.

NARA 67. Labouisse, Flash Embtel Athens 407, also for Acheson, 25.8.1964: POL 27 CYP, box 2089, NARA.

NARA 68. Acheson to Ball, Immediate Embtel Geneva 486, Subject: "Outline of Acheson Plan No. 4", 26.8.1964: Records of Under Secretary of State George W. Ball, 1961-1966, Lot 74D272, Entry 5175, Cyprus Crisis-Geneva Telegrams II to Cyprus Crisis-Dept's Outgoing Telegrams II, box 15., NARA.

NARA 69. Acheson to the Department of the State, Airgram A-96, 25.8.1964: POL 27 CYP, box 2091, NARA.

NARA 70. Acheson, Deptel London 1394, also for Acheson, 26.8.1964: POL 27 CYP, box 2092, NARA.

NARA 71. Schott, Airgram A-53 Nicosia, 27.8.1964: POL 23-9 CYP XR POL 15 CYP POL 15-1 CYP POL 32-1 GR-TUR, box 2077, NARA.

Nicolet, C. (2001), *United States Policy Towards Cyprus, 1954-1974: Romoving the Greek-Turkish Bone of Contention*, Möhnesee, Bibliopolis.

Kennedy-Pipe, C. (2007), *The Origins of the Cold War*, New York, Palgrave-Macmillan.

Kıralp, Ş., (2015), *Başpiskopos Makarios ve Kıbrıslı Türk Milliyetçiliği: Bir Lider, Siyaseti ve "ötekileri*, Limasol, Heterotonia Yayınları.

Kızılyürek, N., (2008), *Cyprus Republic: "The Unwanted Child*, *Cyprus Observer*, 31 Ekim-Kasım.

Kızılyürek, N., (2007), "EOKA and April 1, *Cyprus Observer*, 13-19 Nisan.

Kousoulos, D. G., (1974), *Modern Greece: Profile of Nation*, New York, Charles Scribner's Sons.

Kyriacos, C. M., (1977), *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, New Haven and London, Yale University Press.

Kyriakides, S., (1968), *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*, Pennsylvania, University of Pennsylvania.

Laqueur, W., (1993), *Europe in Our Time: A History 1945-1992*, New York, Penguin Books.

O'Malley, B. & Ian Craig, (1999), *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, London/New York, I. B. Tauris Publishers.

Panteli, S., (1984), *A New History of Cyprus: From the Earliest Time to the Present Day*, London and Den Haag, East-West Publications.

Papandreou, A. (1977), *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları.

Report of the Committee of Three on Non-Military Cooperation in NATO, 13 December 1956, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17481.htm 15.01.2024.

Salih, H. İ., (1978), *Cyprus: The Impact of Nationalism on a State*, Alabama, The University of Alabama Press.

Sander, O., (1998), *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

Schulzinger, R. D., *US Diplomacy since 1900*, New York, Oxford University Press, 1998.

Sonyel, S. S., (1997), *Cyprus: The Destruction of a Republic, British Documents (1960-65)*, Cambridgeshire: The Eothen Press.

Stearns M., (1992), *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, New York, NY: Council and Foreign Relations Press.

Stefanidis, I. D., (1999) *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, London, Hurst Company.

Şahin, H., (2002), *Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayların Perde Arkası*, İstanbul, Gentaş Predikat.

- Tamkoç, M., (1998), *The Turkish Cypriot State*, London, K. Rüstem & Brother, 1998.
- Thomas W. Adams, T. W. & Cottrell, A. J., (1968) *Cyprus: Between East and West*, The Johns Hopkins Press. Baltimore.
- Uslu, N., (2000), *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları.
- Xydis, S. George., (1973) *Cyprus; Reluctant Republic*, The Hague-Paris, Mouton.
- Weintal, E. & Charles Barlett, (1967), *Facing the Brink: A Study of Crisis Diplomacy*, London and etc., Hutchinson & Co. Ltd.